

ÇEVRE VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

DR. MERİH KERESTECİOĞLU

Uluslararası Birleşmiş Müşavirler Müşavirlik Hizmetleri A.Ş.

1.GİRİŞ

Türkiye, geçen bin yılın özellikle son on yılında ekonomik ve sosyal açıdan belirgin değişikliklere uğramış, küresel ekonomi içerisinde hızlı şekilde büyümeyi ve diğer ülkeler ile rekabeti başarı ile gerçekleştirmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin kalkınma planlarında sanayi, turizm, ulaştırma ve enerji gibi sektörlere diğerlerine göre öncelik verilmiştir. Ekonominin hızlı bir şekilde gelişmesine ilave olarak, ülkenin sosyal yapısı içerisindeki değişiklikler de belirgin bir önem arz etmektedir. Hızlı nüfus artışı, kırsal kesimdeki değişimler, yaşam standartlarının yükselmesi ve tüketim kalıplarında başkalaşma, belirgin çevresel baskılarını da beraberinde getirmiştir. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler gibi gelecek nesillere bırakacağı çevresini korur ve gözetirken aynı zamanda ekonomik büyüme yarışı içerisinde yerini almak durumundadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kurumsal ve yasal reformlar başlatılmıştır. Çevre bilincinin önemi ve bu uğurda çalışmanın açık göstergesi olarak, Türkiye Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) 1998'de tamamlanmıştır. Ulusal çabalar, uluslar arası çalışmalar ile güçlendirilmiş, Rio Bildirgesine ilave olarak Türkiye bir dizi uluslararası anlaşmaya imza atmış ve benimsemiştir.

Türkiye'nin gaz emisyon ve sıvı deşarj yükleri sanayileşmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, bu ülkelere gerçekleştirilen miktarların çok altında olduğu görülmektedir. Buna rağmen, sürdürülebilir çevre,

sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kentleşme, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir sanayi gibi geleceğe umut dolu bir yaşam bırakmak için gerekli politikaların başka bir deyişle ile sürdürülebilir kalkınma politikalarının başarı ile uygulandığı söylenemez. Sürekli olarak artan kirlilik miktarlarını azaltmak ve kontrolsüz gelişmeyi önlemek için gerekli önlemler ve koruyucu tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır. Çevre bilincinin tüm bu sektörel politikalar içerisinde dahil edilmesi özel önem taşımaktadır. Halkın bilinçlendirilmesi ve katılımının sağlanması önemli bir araç olarak benimsenmeli ve güçlendirilmelidir.

Vizyon 23 çalışması bu nedenle Türkiye'nin geleceği üzerine etki yapacak ve bugünü gözleyen ve tasarlayan UÇEP'in uzun vadeli bir hedefi olacak bir çalışmadır. Bu raporda mevcut durumu saptanmakta, ülkedeki sürdürülebilirlik çalışmalarının bir değerlendirmesi verilmekte, çevresel sorunların analizini yaparak, sorunların arkasındaki gerçekleri ortaya koymaya çalışmakta ve 2023 yılı vizyonunun sürdürülebilir kalkınma açısından nitel olarak tarif etmektedir.

VİZYON: Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kentleşme, sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir sanayi ve kısaca sürdürülebilir kalkınmayı sağlamış, milli gelirini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarmış ve sosyal sorunlarını çözmüş ve politik istikrar içinde bir Türkiye.

2.DOĞAL ÇEVRENİN DURUMU

2.1. KENTLEŞME

Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşulları özellikle büyük yerleşimlerde kentleşme konusunda ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Altyapı eksikliği, toplu taşıma sistemlerinin ihtiyaca cevap verememesi, hükümetin ve belediyelerin yanlış politikalarından kaynaklanan gecekondulaşma gibi sorunlara rağmen, büyük şehirlere göç hala çok yüksek boyuttadır. Göç baskısı ile mücadele için, kamu yararına yeni alanları açmayı hedefleyen şehir planlarının sık sık düzeltilmesi gerekmektedir. Bu düzeltme hem doğal alanların tahrip olmasına ve kıyı ve orman alanlarının yağmalanmasına bazen de tersine doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması adına abartılı radikal kararların alınmasına sebep olabilmektedir. Kentleşme Türkiye'nin tüm şehirlerinde ortak önemde olmadığı gibi 1950-1980 yılları arasında tipik olarak gözüken belli bölgelerin sorunu olmaktan da çıkmıştır. Bu yıllarda kentlerin nüfuslarında artış iş gücünün ülke çapında eşit şekilde dağılmamasından ötürü meydana gelmiştir ve bu süre zarfında Türkiye'de

kentleşme İstanbul, Bursa, İzmit, Adana gibi batı bölgelerde etkisini göstermiştir. 1980'lerden sonra ise, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) sırasında nüfusun proje bölgelerine yerleşmesi ile vasıflı ve vasıfsız iş gücünün bölgeye akın etmesi, bölgeye göçü artmıştır. Bahsedilen yıllarda iki ilave etmen de kentleşme üzerinde rol oynamıştır. Bunlar hükümetin "doğu politikası" ve ülkede sanayileşmenin gelişmesi ile turizm ve büyük ölçekte tarım gibi sanayi dışı sektörlerin ülke içinde giderek önem kazanması olarak özetlenebilir. Bu etmenlerin sonucu olarak 1980'lerden sonra Sanayileşme sadece batıdaki kentlerde değil ve hatta daha da hızlı şekilde, diğer bölgelerin merkezi durumunda olan birkaç şehirde artmıştır. İlâveten, doğudaki tüm kentler hızlı ve çarpık bir kentleşme sürecindedirler.

Türkiye'de en çok kentleşmenin görüldüğü şehirler sanıldığı gibi aksine İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana vs. gibi en fazla nüfusa sahip yerleşimler değildir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre 1990- 1997 yılları arasında kentleşme oranı % 50'nin üzerindeki yerleşimleri Hakkari, Adıyaman, Şırnak, Muş ,Van,

Bingöl, Mardin, Siirt ve Antalya'dır. Bu yerleşimler arasında yalnızca Antalya ili Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi dışındadır. Dikkat çeken nokta bu şehirlerde kentleşme oranının nüfus artış hızının fonksiyonu olmadığıdır.

1993 yılında Alpar ve Yener tarafından yürütülen bir araştırma, gecekonduların bulunduğu bölgelerde oturan kesimin günlük yaşam sorunlarının çevreye verdikleri önemden daha etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmada gecekonduların sakinleri tarafından en fazla istenen hizmetlerin sırasıyla, evlerine giden yolların asfaltlanması, çocuk oyun sahalari yapılması, park ve bahçelerin kurulması olarak verilmektedir. Sağlıklı suya kavuşma ve katı atıkların toplanması ise ikinci önem ve tercih sırasında verilmektedir. Artık temiz içme suyunun birçok gecekondular yerleşiminde mevcudiyeti bu sonucun bir kısmını açıklamakla birlikte katı atık toplama hizmetleri için aynı yaklaşım yeterli olmamaktadır.

VİZYON: Sürdürülebilir kentleşmeyi sağlamış, kentsel altyapı sorunlarını çözmüş, göç oranlarının %0,5'in altında olduğu, şehirleşme yerine köyleşme eğiliminin ağır bastığı, nüfus artış hızı sıfıra yakın, kent mimari politikalarının belirlenmiş olduğu ve akılcı uygulandığı bir Türkiye.

2.2. İÇME SUYU KAYNAKLARI VE SAĞLIKLI SUYA ULAŞMA

Türkiye'de yıllık yağış miktarı 501 milyar ton, buharlaşma miktarı ise 274 milyar ton olarak tahmin edilmektedir. Komşu ülkelerden gelen suyun debisi yılda yaklaşık 7 milyar ton olup, yıllık yenilenen içme suyu kaynakları toplamı 234 milyar ton olarak hesaplanmaktadır. Türkiye su kaynakları toplamı göz önüne alındığında tüm OECD ülkeleri arasında altıncı ve Avrupa ülkeleri arasında ise Norveç'ten sonra ikinci sıradadır.

Ancak, başka bir açıdan, 1998 DİE verilerine göre, Türkiye 3,074 m³/kişi su kapasitesi ile Afrika, Avrupa, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Asya ortalamalarından daha aşağı seviyededir. Su kapasitesi Dünya ortalaması 6,918 m³/kişidir. Üstelik, Türkiye havzalarında su kaynaklarının dağılımı eşitlikten son derece uzaktır. Türkiye'de toplam kaynakların %37'si mevcut 26 havzadan sadece dört havza (Fırat, Doğu Karadeniz, Antalya ve Batı Akdeniz) tarafından paylaşılmaktadır. Bu dört havza toplam yağış miktarının %23'ünü toplamaktadır.

KUTU 1 - Türkiye Sulak Bir Ülke midir?

Toplam Su Kaynakları Su Kapasitesi

	(km ³)	(m ³ /kişi)
Türkiye	196	3.074
Afrika	3,996	5.133

Avrupa	6.234	8.547
Kuzey Amerika	5,308	17.458
Okyanusya	1,614	54.795
Asya	13,206	3.680
Dünya Ortalaması	41,022	6.918

26 nehir havzası arasında Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilirmak en sorunlu havzalardır. Kirlilik bakımından, bu üç nehir havzasındaki sular 4. Sınıf kalite standartlarına sahiptir. Bunun sonucunda yetersiz, sağlıksız ve güvenli olmayan su kullanımı; su kökenli hastalıklar; tarım ürünlerinde verimsizlik; biyolojik çeşitliliğin ve ticari su ürünleri stoklarının azalması; ötrofikasyon; akut ölüm vakaları ve içme ve kullanma suyu arıtma maliyetlerinde yükselme gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

OECD verilerine göre, 1980-1995 yılları arasında Türkiye'de toplam potansiyel yeraltı suyu kaynakları, %27'den %20'ye düşmüştür. Sonuç olarak, 1980'lere kadar toplam su tüketiminin %40'ı yer altı kaynaklarından karşılanırken, bu rakam 1980'lerde %30'a, 1990'larda ise %20'lere düşmüştür. Bu düşüşün asıl nedeni yer altı sularının kirlenmesi sebebiyle ile yararlı kullanımlarının azalmasıdır. Yer altı suyuındaki kirliliğinin başlıca nedenleri olarak fosseptik ve kanalizasyon şebekelerinden sızan sular, çöp döküm sahalarından kaynaklanan süzünü suları, sanayiden atılan kimyasallar maddeler ve tarımda kullanılan ilaçlar sayılabilir. Bunun sonucunda akarsu yatakları ve göllerin kenarlarındaki su tablalarının yükselmesi neticesinde verimliliğin yok olması, tuzlu göllere ve denize yakın alanlarda fazla tuz depolanması sonucu aşırı tuzlanma, yanlış kuyu açma tekniklerinin kullanılması sonucu kirliliği ve temiz su kaynaklarının kısa devre yaparak birbirine karışması gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Özellikle, Marmara bölgesinde Sapanca, Manyas, Apolyont Gölleri, Göller bölgesinde Eber ve Karamik Gölleri, Batı Anadolu Bölgesinde Köyceğiz, Gölçük ve Tuz Gölü çeşitli evsel, endüstriyel ve tarımsal kökenli kirlenmelerin baskısı altındadır. Türkiye'de su kaynaklarına gelen en güçlü baskı artan sulama ihtiyacından ötürü tarımdan gelmektedir. 1995 yılında ülkede mevcut 168 baraj arasında, 130 tanesi sulama amaçlı, 30 tanesi içme suyu amaçlı, 33 tanesi enerji temini ve 40 tanesi ise sel tutma ve çevre koruma amaçlı kullanılmaktadır.

1995 DİE verilerine göre, 35.435 köyden 16.049 tanesinde su şebekesi bulunmaktadır. 11.088 köy içme ve kullanma suyunu çeşme ve kuyulardan temin ederken, 5.409 köyde sağlıklı içme suyu mevcut değildir. Yaklaşık olarak, kent nüfusunun %78'i ve köy nüfusunun %62'si sağlıklı ve yeterli içme suyuna ulaşmaktadır, kent nüfusunun %20'si ve köy nüfusunun %17'si içme suyu yeterli derecede alamamakta, kent nüfusunun %2'si ve köy nüfusunun %21'ine ise içme suyu temin

edilememektedir. Yıllık içme suyu tüketimi kişi başına 74 m³ olarak Avrupa ortalamasından % 25 daha azdır.

VİZYON: Su havzalarının etkili şekilde korunması ve su kaynaklarının kullanımının yönetimine yönelik havza yönetim birimleri kurulmuş, bu kurumların hukuki, mali ve kurumsal çerçeveleri belediyeler, endüstriler, çiftçiler de dahil olmak üzere konu ile ilgili aktörler tarafından belirlenen, ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde su kaynaklarını planlamış ve geliştirmiş olan ve halkın % 100'üne sağlıklı su temin edebilen bir Türkiye.

2.3. ATIKSU YÖNETİMİ

Evsel, endüstriyel ve sanayiden kaynaklanan sıvı atıklar yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi sadece içme suyu kaynaklarını tehdit etmekte kalmayıp, tüm su kaynaklarını etkilemektedir. 1997'deki içme suyu kalitesi konusunda bir araştırmaya göre ülkedeki tüm örneklemelerin %12'sinde bakteriyolojik ve kimyasal bakımdan içme suyu kalitesi olarak kabul edilemez durumdadır, %6'sında ise fiziksel kalite standartlarının altında olduğu belirtilmektedir. Karadeniz Bölgesinde bulunan belediyelerin hiç birinin, kıyı şeridindeki bakteriyolojik kirliliği önlemeye yönelik uygun bir arıtma tesisi bulunmamaktadır. Deniz suları tahlil edilen 28 plajdan üç tanesinin, fekal streptokok miktarlarının WHO standartlarının üzerinde çıkması sebebiyle, yüzmeye elverişli olmadığı ortaya çıkmıştır. Atıksu yönetimi açısından, Akdeniz kıyılarının daha iyi durumda olduğu gözlenmektedir. Kıyıda pek çok turizm bölgesi kendi atıksu arıtma tesislerini kurmuşlardır (Kemer, Belek, Beldibi). Bu bölgedeki daha büyük yerleşimler ise yatırım aşamasındadırlar (Antalya, Adana, Isparta, Fethiye, Mersin). Türkiye'de yüzmeye suyu kalitesi standartlarına göre Mavi Bayrak uygulaması ile ödüllendirilen kumsal sayısı 1994 yılında 12 iken bu sayı 1999 yılında 64'e çıkmıştır. Bu ödüle layık görülen kumsalların çoğunluğu Akdeniz kıyılarında bulunmaktadır.

1995 yılı verilerine göre, 2827 belediyeden 299 tanesinin kanalizasyon şebekesi mevcuttur. Sadece, 65 belediye küçük ya da büyük çapta atıksu arıtma tesisine sahiptir. Üç şehir merkezinin (Uşak, Bartın, Kastamonu) kanalizasyon şebekeleri mevcut değildir. Türkiye'de nüfusun %62'si atıksularını uygun kanalizasyon sistemlerine boşaltırken ancak % 12'sinin atıksuları bir arıtma tesisine gitmektedir. Türkiye'nin mega şehri İstanbul'da 16 arıtma tesisi planlanması gerektiği kent master planında gözükmemektedir. Ancak, bu tesislerden sadece üç tanesi (Yenikapı, Baltalimanı, Üsküdar) ön arıtma tesisi olarak, bir tanesi (Tuzla) ise biyolojik atıksu arıtma tesisi olarak tamamlanmıştır. Büyük şehirler arasında ise İstanbul ve İzmit, arıtma tesisi projelerini Ankara'dan önce başlatmış olmalarına rağmen, sadece Ankara kentin tüm sularını arıtabilecek bir biyolojik atıksu arıtma tesisini tamamlayarak işletmeye açmıştır.

Bir başka önemli nokta ise, inşaatı tamamlanan evsel atıksu arıtma tesisleri için herhangi bir işletme planının

olmamasıdır. Pek çok evsel atıksu arıtma tesisi işletme maliyetlerinin belediyelerce karşılanamaması nedeni ile kapanmıştır. Kurulan tesislerin hemen hiç birinde nüfusun artması ve deşarj standartlarının değişmesine bağlı olarak tesisin gerekli tevziyatı veya yenilenmesi için mali ve teknik kapasite mevcut değildir.

DİE tarafından yapılan bir araştırmaya göre, özel sektörden örneklenmiş olan 3342 fabrikadan 1481'i endüstriyel atıksu deşarjı yapmakta olup, 285 tanesi evsel atıksu arıtma tesisine, 359 fabrika endüstriyel atıksu arıtma tesisine, 101 fabrika ise endüstriyel sularını sadece ön arıtmaya tabi tutan tesislere sahiptir. Endüstriyel atıksu arıtma tesisleri arasında, 155 tanesi fiziksel arıtma, 222 tanesi kimyasal arıtma, 180 tanesi biyolojik arıtma, 13 tanesi ise ileri derecede arıtma yapmaktadır.

Kıyı bölgelerindeki kirliliğin önlenmesindeki en büyük engel ikinci konutların ve küçük ölçekli turizm yatırımlarının hızlı şekilde artmasıdır. Bu gibi yerleşimlerde uygun önlemleri almak için yeterli teknik ve mali kaynak olmayışı çevrenin aşırı derecede bozulmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak Türkiye kıyıları, olmayan ya da yetersiz arıtma imkanları ile rekreasyon amacına yönelik çarpık ve yoğun yerleşim yüzünden plansız şekilde dolmaktadır.

VİZYON: Halkın %90'ına kanalizasyon hizmetlerinin götürüldüğü, hassas alanlarda nüfusu 5000'den fazla, diğer alanlarda ise nüfusu 30.000 den fazla olan tüm yerleşimlerin en az biyolojik arıtma tesislerine sahip olduğu, endüstriyel tesislerin % 90'dan fazlasının deşarj standartlarına uyandırıldığı, izlemelerin yasal düzenlemeler yapılarak özel laboratuvarlar tarafından yapıldığı, özel denetleme ve kontrol şirketlerini kurmuş ve bunların yardımıyla izleme ve kontrol sistemlerini verimli olarak çalıştırabilen bir Türkiye.

2.4. KATI ATIK YÖNETİMİ

Türkiye'de çeşitli üreticilerden kaynaklanan katı atıkların genel karakteristikleri gelişmekte olan diğer ülkeler ile benzerlik göstermektedir. Sanayileşmiş ülkelerde 1 kg/kişi/gün olan evsel nitelikli katı atık, Türkiye'de 600 g/kişi/gün mertebesinde olup, yaz aylarında 603 g/kişi/gün, kış aylarında 516 g/kişi/gün olmak üzere mevsimsel olarak belirgin değişiklikler gözlenmektedir. Sanayileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığı zaman katı atıkların miktarlarında olduğu gibi, bileşimlerinde de önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Özellikle kış aylarında atık bileşiminin yarısını kapsayan kül miktarının yerini yaz aylarında meyve ve sebze artıkları almakta, bu nedenle katı atığın kişi başına düşen birim miktarı mevsimsel olarak değişmemektedir. Özellikle şehirlerde belirgin miktarlarda inşaat atıkları ortaya çıkmaktadır. Toplam geri kazanılabilir kağıt, metal, plastik gibi maddeler evsel atıklar içerisinde ancak %20 oranında mevcuttur. Bununla birlikte endüstriyel atıklardan 5.5 milyon ton geri kazanılabilir madde çıktığı tahmin edilmektedir. Katı atıklar genellikle çeşitli büyüklük ve

kapasitelerde sıkıştırılmalı veya sıkıştırılmaması araçlarla toplanmaktadır. Ancak, toplayıcıların %50'si 10 yıldan daha eski araçlardır. Türkiye'de bazı belediyeler toplama ve taşıma hizmetlerini kısmi olarak özelleştirmişlerdir.

Türkiye'de çok geçerli olan bir geri kazanım yöntemi sahada ayıklamadır. Ancak bu uygulama, çöp döküm sahalarında atık ayıklayıcıları tarafından sağlıksız ve güvensiz koşullarda gerçekleştirilmektedir. Benzer şekilde caddelerde atık toplayıcıları tarafından çöp konteynerlerinden kağıt ve metallerin toplanması şeklinde bir ayıklama da mevcuttur. Bu işlemlerle %20 gibi önemli miktarda katı atık geri kazanılabilmektedir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi bazı şehirlerde, renkli ve renksiz camlar ve kağıtlar özel konteynerlerde biriktirilmekte, daha sonra cam ve kağıt endüstrileri ile belediyeler tarafından toplanmaktadır. Düzenli katı atık ayrıştırma ve geri kazanım üniteleri ancak sınırlı olarak birkaç yerleşimde tamamlanmıştır. Ancak, yüksek işletme maliyeti ve hatalı fizibilite çalışmalarından kaynaklanan teknik hatalar nedeni ile bu tesisler ekonomik olarak verimsiz olmakta ve bu nedenle işletme ömürleri kısa olmaktadır.

Türkiye'de katı atığı depolamanın en yaygın metodu boş ve kontrolsüz bir sahaya dökülmesidir. Düzenli depolama 1990 yıllarında benimsenen yeni bir kavramdır. Bursa, Mersin, Ankara, İstanbul, İzmit, Gaziantep ve İzmir'deki depolama sahalarının yapımları tamamlanmıştır. Ancak pek azı etkili şekilde işletilmektedir. Yeni planlanan düzenli depolama sahalarının araştırılması ve seçilmesi aşamalarında halktan gelen ciddi tepkiler önemli bir engeldir. Bu gibi tepkiler yüzünden pek çok proje iptal edilmekte, ya da projeler uygulanabilirliği daha az olan yerlere kaydırılmaktadır.

Dolmuş çöp sahalarının rehabilitasyon edilmeye ihtiyaçları vardır. Kapatılmış çöp sahaları metan gazı üretmekte olduklarından, toprak kayması, yangın ve atmosferik emisyonlar sonucu oluşan sağlık sorunları gibi nedenlerle çevreyi kaygı verici boyutta tehdit etmektedir. Çöp döküm sahasında patlama neticesinde oluşan toprak kayması ile 36 kişinin ölümüne neden olan Ümraniye'deki (İstanbul) felaket hala zihinlerden silinmemiştir. Kemerburgaz (İstanbul) çöp sahasında ise haftalarca trafiğin kapanması ile sonuçlanan bir toprak kayması meydana gelmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı katı atık bertaraf alternatif yöntemlerinden kompostlama, yakma, katılaştırma gibi teknolojileri Türkiye koşullarında uygulanmasını yaygın olarak değerlendirmemektedir. Bu alternatiflerin Türkiye'de az sayıda uygulanması mevcut olmakla birlikte, atıkların bileşimindeki yüksek kül oranı ve atıkların depolama sahalarına gelmeden önce kontrolsüz ayıklanması bu tip teknolojileri uygulanamaz hale getirmekte ya da verimliliğini düşürmektedir.

Türkiye'deki hastane atıklarının toplam miktarı hakkında sağlıklı veri bulunmamaktadır. Çoğunlukla hastane atıkları, yönetmeliklerde tersinin yapılması gerektiği belirtilse de, evsel atıklarla birlikte toplanmaktadır. İstanbul ve İzmir'de bir kısım hastane artığı sıkıştırılması olmayan araçlarla taşınmaktadır. Pek çok belediye,

hastane atıklarını halkın ve çevre sağlığını tehdit edecek biçimde evsel atıklarla birlikte depolamaktadır. Nadiren bu atıklar gerektiği gibi düzenli depolama sahalarında, özel bölmelerde depolanmaktadır. Ancak bu bölmeler bile katı atık kontrolü yönetmeliğinde belirtilen şartlara uygun olarak tasarlanmamıştır. Çok az hastane, atıklarını yakma fırınlarında bertaraf etmektedir.

Tehlikeli atıklar, üreticileri tarafından ya bilinmeyen bir yere ya da belediyelerin standartlara dışı depolama sahalarına boşaltılmaktadırlar. Tehlikeli atıklar için depolama sahaları içerisinde özel bölmeler yoktur. Mevcutlar ise tehlikeli atıkların kontrol yönetmeliğinde saptanan şartlara uygun nitelikte değildirler. Tehlikeli atıkların bertarafı için tek yakma tesisi, İzmit Büyükşehir belediyesi tarafından kurulmuş, işletmeye açılmaya hazır haldedir. Tesisin çevreye olan etkileri konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir. Halkın ve sivil toplum kuruluşlarının tepkileri tesisin normal işleyişini engellemektedir.

VİZYON: Halkın % 80'inin üstüne katı atık toplama ve bertaraf hizmetleri götürülmüş olan, halkın % 60'ının yerinde ayırma işlemlerin i gönüllü olarak gerçekleştirdiği, katı atık yönetimini katı atık havzası kavramı altında sağlamakta olan, bu havzaları evsel, endüstriyel, ve tehlikeli atıklar için tanımlanmış ve bu konudaki yasal ve yönetsel boşluklarını doldurmuş bir Türkiye.

2.5. HAVA KİRLİLİĞİ

Diğer çevre sorunlarında olduğu gibi, Türkiye'de hava kirliliğinin iki temel nedeni endüstrileşme ve kentleşmedir. Kentleşme neticesinde ortaya çıkan hava kirliliği, yanlış ya da yetersiz ısıtma sistemleri ve yakma tekniklerinden ve düşük yakıt kalitesinden kaynaklanmaktadır. 1960'larda Ankara hava kirliliğine karşı ciddi bir mücadele vermiştir. Isıtma sistemlerinin rehabilitasyonu ve doğal gazın kullanılmasından sonra, 1982 yılında beş kat daha fazla olan havadaki SO₂ değeri 45 ppb/yıl ortalamasına kadar gerilemiştir. Benzer şekilde, İstanbul, Bursa, Eskişehir ve Kocaeli'nde özellikle sanayi kullanımlarında, doğal gazın kömürün yerine geçmesi hava kalitesine belirgin bir katkı sağlamıştır.

1990-1996 yılları arasındaki 3.310 işi hava kirliliği nedeni ile hayatını kaybetmiş, 5.940 kişi solunum yetersizliği şikayeti ile hastaneye yatmış, 112.000 kişi ise acil servislere başvurmuştur. Havanın kirli olduğu zamanlarda dışarı çıkması sakıncalı olan kişi sayısı ise 6.850.000 olduğu tahmin edilmektedir. Bazı bölgelerde hava kirliliğinin akut etkileri de tespit edilmektedir. Murgul Bakır üretim tesislerinin 7 kilometre kuzeyi ile 3 km güneyini kapsayan bölge içerisinde bitki ve hayvan yaşamamaktadır.

Diğer taraftan, motorlu araçların attığı gazlar ve katı atıkların uygun olmayan şekilde dökülmesi de önemli atmosferik kirlenici kaynaklar arasındadır. Türkiye'de kurşunsuz benzin için sübvansiyon uygulanmaktadır.

Ancak kurşunsuz benzin fiyatlarının, süper benzine oranla sadece %1 kadar daha düşük olması, sürücüleri kurşunsuz benzin kullanımı için yeter derecede teşvik etmemektedir. 1990 ve 1994 yılları arasında Ankara'da ikamet edenlerin kanlarında görülen kurşun seviyeleri normal değerin iki katı artmıştır.

Uluslararası anlaşmalara bağlı olarak, Türkiye'nin SO₂ emisyon seviyesi OECD ülkelerinin ortalamalarından daha düşüktür. Ancak gayri safi milli hasılaya (GSMH) oranlanmış emisyon miktarı pek çok OECD ülkesinden daha yukarıdadır. NO_x emisyonları ise Türkiye'nin GSMH'sına oranla OECD ülkelerinden daha düşük seviyelerde olduğunu göstermektedir.

Sera gazı emisyonları ekonomik gelişme ile birlikte artmakta ve artmasının devam edeceği beklenmektedir. Bu durum 2010 yılına kadar devam ettiği takdirde CO₂ emisyonlarının 1990 yılındaki değerinin üç katı daha fazlasına ulaşması beklenmektedir. Türkiye gelişme ve endüstrileşme sürecini bitirmediği savıyla CO₂

emisyonlarına sınır getiren İklim Değişikliği Sözleşmesini tartışmaya devam etmektedir. Türkiye'de ozon tabakasının delinmesine yol açan maddeler üretilmemekte ve 2010 yılına kadar CFS ve halon gazları tüketimini durduran karara ise daha erken varılacağı beklenmektedir.

VİZYON: Enerji verimliliği artırıcı önlemler alınmış, enerjisinin % 50 sini yenilenebilir kaynaklardan ve % 90'ını temiz yakıtlardan elde eden ve alternatif enerji kaynaklarını teşvik eden, CO₂ emisyonlarını 2000 yılı seviyesinde tutmuş, kurşunsuz benzin kullanımının %40'ın altına düşürüldüğü ve geri kalan yakıt enerjilerinin doğal gaz ve yakıt hücreleri ve diğer dumansız yakıtlardan sağlandığı, ülke genelinde yaygın endüstriyel hava kalitesi izleme ve denetleme sistemi geliştirilmiş ve özel sektörün de katkısıyla güçlü izleme ve kontrol işlemlerine sahip bir Türkiye.

2.6. EROZYON VE ÇÖLLEŞME

Toplam toprak yüzeyinin %85'i, tarımsal alanların %75'i çeşitli şiddetlerde erozyonun etkisi altındadır. Toprak erozyonu ile yılda 8 milyon ton besi maddesi kaybolmakta, 500 milyon ton çökelti nehirlere taşınmakta ve düşük kaliteli meralarda 4-36 ton/ha toprak kaybı meydana gelmektedir (OECD, 1999). Bu nedenlerle erozyon Türkiye için çok özel bir önem taşımaktadır. Rüzgar erozyonu en büyük etkilerini Konya ve Iğdır Yaylalarında, Kayseri Manisa hattında ve Erzincan civarında göstermekte olup, 506 hektar alanı etkisi altında bırakmaktadır. Erozyonunun başlıca sebepleri arasında fazla miktarda su gerektiren tarımsal amaçlı marjinal araziler için uygulanan toprak koruma tedbirlerinin gerektiği gibi yerine getirilmemesi; uygun olmayan tarım araçlarının kullanımı; hayvanlar için otlak alanlarının azalması ve bunun neticesinde düşük kaliteli otlak ve meraların ortaya çıkması; eğimli arazilerde sık toprak profillerinin olması; zamanından önce, aşırı ve kontrolsüz otlatma, yeni alanlar açmak için yakma neticesinde meraların azalması; yüksek kaliteli tarım alanlarının başka amaçlı kullanımı; tarım alanlarında sıralı ekim yapılamaması; otlak alanlarında gübre kullanımında yanlış yönetim uygulamaları ve otların yakılması neticesinde topraktaki organik maddenin yok olması sayılabilir. Buna ilave olarak, Türkiye'de 1978-1996 yılları arasındaki yanlış veya uygun olmayan arazi kullanımı %333 yükselmiştir (UÇEP, 1998 ve TEMA, 1999).

Türkiye 1998 yılında Birleşmiş Milletler Erozyonla Mücadele Sözleşmesini kabul etmiştir. Bu sözleşme neticesinde, çölleşme ile mücadele ve kuraklık ve toprak erozyonu kontrolü için bir ulusal eylem planı hazırlanmasına başlanmıştır. Tüm bu çabalara rağmen, Türkiye'de Toprak Kanunu ve buna bağlı kurumsal yapılaşmalar henüz mevcut değildir.

Erozyon konusu halk bilinci ve katılımının başarılı bir şekilde sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirildiği konulardan birisi olmuştur. Özellikle TEMA erozyonla mücadele ve doğal ekosistemi koruma konularında 1994 yılından beri çalışmalar yapmakta, Türkiye'nin farklı bölgelerinde pek çok projeler geliştirmekte sadece çevreyi korumakla kalmayıp, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı artırıcı uygulamaları da ortaya koymaktadır.

VİZYON: Erozyon oranını % 25'in altına düşürmüş, toprağı korumak ve gerekli önlemleri almak için, Çölleşme ile Mücadele, Toprak

Erozyonu ve Kuraklık üzerine başlatılan Ulusal Eylem Planını yapmış ve başarı ile uygulayan, bu planın uygulanmasına yönelik izleme ve kontrol mekanizmalarını geliştirmiş ve gerekli yasal düzenlemelerini yapmış, bu konuda gerekli finansal araçlarını (Erozyon fonu) yaratmış bir Türkiye.

2.7. GÜRÜLTÜ KONTROLÜ

Türkiye'de gürültü kontrol yönetmeliği yasal olarak hazır olmasına rağmen, uygulama, izleme ve kontrol için alt yapı hazır değildir. Gürültü kirliliği halkın büyük çoğunluğunca anlaşılamamakta ve halkın tepki verdiği bazı özel durumlar haricinde entelektüeller arasında konuşulan bir konu olmaktan öteye gitmemektedir.

Gürültü kirliliği tesis mühendisliği, çevre mühendisliği, tıp, mimarlık, şehir planlaması gibi pek çok değişik disiplinin konuları arasında sayılmaktadır. Bunun sonucunda benzer şekilde, kontrol yetkisi belediyeler, İçişleri Bakanlığı, Karayolları, Turizm Bakanlığı gibi pek çok değişik organizasyon ve kuruluşlara dağılmış biçimdedir. Yapılarda ve ekipmanlarda herhangi bir akustik tasarım uygulanmamakta, gürültüye karşı tedbirler ise ancak tesis ve yapıların işletmeleri sırasında ortaya çıkan sorunlarda halk tepkisi ile karşılaşıldığında alınmaktadır.

Gürültü kirliliğinin bazı çeşitlerine bakıldığında, Türk halkının futbol karşılaşmalarından sonraki kutlamalara, asker uğurlama, düğün alayları sırasında atılan slogan ve söylenen şarkılara kötü ve mekanik seslerle okunan ezanlara tepki vermediği söylenebilir.

Pek çok örnekte olduğu gibi, kamu kuruluşlarının sorumlu olduğu gürültülere karşı halk tepkileri oluşmamaktadır. Karayollarında gürültüyü engelleyecek hiç bir sistem olmadığı gibi bu gibi harcamalar için bütçeden pay ayrılmamaktadır. Havaalanı çevresinde oturan halk uçak seslerini doğal olarak karşılamakta, deniz kıyısında gemi düdüklü geçmişi hatırlatan birer nostaljik anı olarak algılanmaktadır.

VİZYON: Gürültü kirliliğinin azaltılma ve kontrol mücadelesinin eğitim sistemine entegre edildiği, gürültüye karşı mücadelelerin kaynağına göre değil niceliğine göre verildiği, endüstri, eğlence, inşaat ve ulaştırma sektörlerinde ve yaşam içindeki gürültü standartlarının tamamlandığı, uygulandığı ve izlendiği bir Türkiye.

3.DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI

3.1. ORMANLAR

Türkiye 20 milyon hektar ormanlık alana sahip olup, geçen son 10 yıl içerisinde herhangi bir azalma gözlenmemektedir. Ancak, UÇEP verileri otlakların ve pastoral arazilerin 37,8 milyon hektardan 12,4 milyon hektara düştüğünü göstermektedir. Bu azalmanın nedenleri hızlı nüfus artışı, kırsal bölgelerde düşük gelir düzeyleri, aşırı otlatma ve benzerleri olarak verilmektedir. Türkiye orman alanlarının %99'u devlet malıdır ve Orman Bakanlığı tarafından işletilmektedir. Geçen otuz yıl içinde ağaçlandırma çalışmaları planlı ve ciddi şekilde yapılmıştır. Büyük orman yangınları, tarım ve yapılaşmaya yönelik ağaç kesimleri ve doğal felaketlere rağmen, bu süre zarfında 2,3 milyon hektar alanın ağaçlandırılması gerçekleştirilmiştir.

Gelirleri ulus ortalamasının altında olan dokuz milyon orman köylüsü ormanlık arazilerde yaşamaktadır. Köylüler, çoğunlukla, çevrenin olumsuz koşulları içinde, kerestecilik, odunculuk, basit tahıl üretimi ve hayvancılık ile geçinmektedirler.

Orman kaynakları üzerinde kısır döngü yaratan başlıca baskılar, orman ürünlerinin işletme ve yönetimindeki verimsizlik; arazi kullanımı, orman ürünleri ve servislerinin arzının sınırlı ancak talebin yüksek olduğu ve bazen diğer sektörlerden kaynaklanan uyumsuzluk, politik hata ve anlaşmazlıklardır.

VİZYON: Ormanlarını 2000 yılına göre % 10 arttırmış olan, orman köylülerinin sürdürülebilir yaşamı üzerinde akılcı politikalar üreten, yangın denetleme ve mücadele araç donanımı tam olarak sağlanmış, halkı orman yangınlarına karşı bilinçlendirilmiş ve yangınla mücadele konusunda eğitilmiş bir Türkiye.

3.2. BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Türkiye, Akdeniz ile Karadeniz arasında yer alması nedeniyle pek çok çeşit doğal kıymeti bünyesinde barındırmaktadır. Ülkede yaşayan yüzden fazla memeli ve 400'e yakın kuş çeşidinin pek çoğu Uluslar arası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından nesli tükenmekte olan türler olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan coğrafi durumu sebebiyle bitki örtüsü son derece zengindir. Zoocoğrafi açıdan paleoartik bölgede yer almasına rağmen, Habeşistan ve doğu bölgelerinde rastlanan türler Türkiye'de de yaygın olarak görülmektedir. Göçmen kuşların kıtalararası ana göç yollarından biri Anadolu'dan geçmekte, ayrıca, dünyanın en büyük yırtıcı kuş göç yolu Türkiye'de bulunmaktadır. Çeşitli ekolojik karakteristikler ve çok farklı ekosistemler Türkiye'yi değişik türlerin ve alt türlerin yaşama alanı haline getirmiştir. Bu türler bölgeye özgü olup, "endemik" olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de toplam bitki sayısının %33'ü olan 3.000 endemik tür bulunmaktadır. Bu sayı yaklaşık olarak Avrupa'da bulunan endemik tür sayısına eşittir. Türkiye'de hakim bitki örtüsü tahıl ve meyve ağaçlarıdır. Yirminci yüzyıl boyunca 12 tür yok olmuş, 388 savunmasız türün yarısı evcilleşmiş, 104 damarlı bitki türü ise tükenme tehlikesi altına girmiştir.

Türkiye'de 16 ayrı familyadan gelen, gelincik, kakım, sincap, tavşan, su samuru, sansar, porsuk, tilki, çakal, kurt, yaban kedisi, vaşak, panter, ayı, yaban domuzu, ceylan, yaban keçisi, karaca, geyik gibi 135 memeli hayvan türü, 450 kuş türü, 106 sürüngen, 22 hem su hem karada yaşayan amfibik tür, 450 deniz balığı türü, 192 tatlı su balığı, 60,000-80,000 böcek, 3,000'i endemik olarak tanımlanmış Gimnospermik ve anjiyospermik 9000 bitki mevcuttur. Biyolojik çeşitlilik açısından bu zenginliğe rağmen, memelilerin %22'si, kuşların %7'si, sürüngenlerin %16'sı, hem karada hem denizde yaşayanların %14'ü tatlı su balık türünün %10'u nesil tükenmesi tehlikesi altındadır. Özellikle deniz kaplumbağaları, siyah foklar, yunuslar, balinalar ve keşiş fokları yüksek risk altındaki türlerdir. Buna ilave olarak diğer ülkelerde nesli tükenmekte olan beyaz başlı ördek, yaz ördeği, küçük sakarca kazı, bataklık ötlegeşi, kara akbaba, şah kartal, küçük kerkenez, toy, ince gagalı kervan çulluğu ve ada martısı gibi kuşlar Türkiye'de yaşamaktadırlar.

KUTU 2 – Türkiye'nin En Büyük Doğal Varlığı: Biyolojik Çeşitlilik

- 78 saptanmış kuş alanı (61 tanesi sulak alan)
- Yaklaşık 400 kuş çeşidini barındıran sulak alanlar
- 250 Göçmen Kuş Türü
- Türkiye'de konaklayan 110 kuş türü
- Göçmen ve kış ayları konaklayan kuşların yumurtlama alanları
- Soyu tükenmekte olan Pelecanus Crispus'ların dünyadaki üçüncü büyük kolonisine ev sahipliği
- Beyaz başlı ördek nüfusunun %75'i Burdur Gölü'nde kışı geçirmektedir (10.927)
- Türkiye'nin Akdeniz kıyılarında belirlenmiş 17 deniz kaplumbağası yumurtlama alanı
- 19 adet "A Tipi" sulak
- 5 "A Tipi" alan RAMSAR listesinde sıralanmıştır. (Sultan Sazlığı, Seyfe Gölü, Göksu Deltası, Burdur Gölü, Manyas Gölü) .

Türkiye; Bern (Avrupa Yaban Hayatı ve Tabii Ortamları Koruma Anlaşması, 1979), RAMSAR (Su Kuşlarının Yaşam Ortamlarının Önemi Gibi Uluslar arası Öne Sahip Sulak Alanlar için Sözleşme, 1971) ve CITES (Nesli Tükenmekte olan Yabani Fauna ve Flora Türlerinin Uluslararası Ticareti Anlaşması, 1973) gibi biyolojik çeşitlilikle ilgili küresel sözleşmeleri onaylamıştır.

Bu kadar çok çeşitli flora ve faunayı barındırmasına rağmen, Türkiye'de özellikle kara faunası ile ilgili sınırlı sayıda akademik ve profesyonel çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu sınırlı çalışmalar, tehlike altında veya ornitolojik öneme sahip, az bulunan kuş türlerinin Türkiye'de yaşadığını göstermektedir.

Rapana venosa, Mnemiopsis leidy ve Mugil soiu gibi türler, Türk karasularına okyanus ötesi çalışan gemilerin balast suları ile taşınarak gelmiş yabancı canlılardır ve yerli deniz canlıları için tehlike oluşturmaktadır. Özellikle Karadeniz kıyılarında yaygın olan bu tip doğal dışı canlı mevcudiyeti biyolojik çeşitlilik karakterini de değiştirmektedir (Karadeniz Biyolojik Çeşitlilik Raporu, 1999).

VIZYON: Tehdit edilen memeli, sürüngen, kuş, amfibi ve balık türlerinin sayısı 2000 yılı düzeyinde kalmış, bu alanlardaki endemik tür sayısı 2000 yılı düzeyine eşit, Ulusal Biyolojik Çeşitliliği Koruma Eylem Planı uygulanmakta ve izlenmekte olan bir Türkiye.

3.3. ÖZEL KORUMA ALANLARI

Özel koruma alanları, özellikle kirliliğe ve doğal kaynakların tahribatına karşı hassas bölgeler olup, uluslararası ekolojik öneme sahip alanlardır. Bu alanlar olağanüstü doğal güzelliklere sahip bölgelerdir. Özel Çevre Koruma Kurumu (ÖÇKK) Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak 1989 yılında kurulmuş olup, Çevre Bakanlığının altında bir kuruluş olarak işlev görmektedir.

Akdeniz havzasında Barselona Sözleşmesini takiben, 12 ekolojik, tarihi ve kültürel öneme sahip alan olan Köyceğiz-Dalyan, Fethiye-Göcek, Gökova, Patara, Kekova, Göksu Delta, Gölbaşı, Pamukkale, Ihlara-Kapadokya, Foça, Datça Yarımadası ve Belek Özel Koruma Alanı olarak ilan edilmiştir.

ÖÇKK'nın idari yapılanması bir doğal çevre koruma kurumu gibi olmayıp, daha çok bir şehir planlaması kuruluşu niteliğindedir. Bunun neticesinde, ÖÇKK'da karar verme süreci oldukça yavaş işlemektedir. Bu bölgeler için alınan koruma tedbirleri sürdürülebilir kalkınma ve biyolojik çeşitliliğin korunmasından çok, planlama seviyesinde mimari, arazi kullanım detayları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun sonucu olarak bölgelerdeki yönetim stratejisi daha çok sınırlayıcı ve yasaklayıcı bir şekilde oluşmakta, halkın çevreye karşı duyarlılığı ve katılımı gibi araçlar yeterince kullanılmamaktadır.

VIZYON: Özel koruma alanları 2000 yılına göre genişletilmiş ve sayıca artırılmış,, ulusal ve uluslararası koruma alanları arasındaki iletişim

ağını kurmuş, Özel Çevre Koruma Kurumu'nun özleştirildiği ve yapısal olarak kentleşme yerine ekoloji ve çevre eksenini temel alınarak düzenlendiği, karar verme sürecinde yeterli hızı sağlayacak araçların ve bağımsızlığın yaratıldığı, çevreye duyarlı yönetim planlarında halkın da bilinçlendirildiği ve söz sahibi yapıldığı ve halka sürdürülebilir yaşam alternatiflerinin (ekoturizm ve ekotarım gibi) sunulabildiği bir Türkiye.

3.4. ACİL DURUM PLANLAMASI

Türkiye'de ortaya çıkan olağanüstü durumların iki ana nedeni deniz kazaları ve doğal afetlerdir.

Türkiye, üç tarafı denizlerle çevreli bir ülke olarak uluslararası anlamda özellikle boğazlarda ağır trafik yükü ve ciddi çevre problemlerine maruz kalmakta, sürekli olarak deniz kazalarının tehdidi altında bırakılmaktadır. Bu kazalarda insanlar ölmekte, yaralanmakta, mali, doğal, ve tarihi varlıklar anlamında kayıplara uğramaktadır. Boğazlardaki trafik, oldukça eski olan ve güncelleştirilmesi gereken Montrö Anlaşması'na göre düzenlenmektedir. Bu anlaşmaya göre ticari gemilerin hepsi gece ve gündüz geçiş ve seyruşefer hakkına sahiptir. Ancak çevresel açıdan bakıldığında, boğazı geçen gemiler, uluslararası sağlık standartları çerçevesinde Türk kanunların gerektirdiği bir takım sağlık koşullarına uymakla yükümlüdürler. Bu gemilerin kılavuz kullanma ve taşıdıkları malların içeriği hakkında rapor sunma zorunlulukları yoktur. Büyük kapasiteli petrol tankerlerine uygulanan acil müdahale önlemleri yeterli değildir. Türkiye modern bir Araç Trafik Hizmet Sistemi'nin kurulmasında hazırlık aşamasındadır. Deniz kirliliğini önlemek için uygulanacak daha sıkı cezalar henüz adaptasyon aşamasındadır. Türkiye, deniz trafiğini arttırması ve kirlilik sebebiyle risk teşkil etmesi bakımından boğazların petrol taşıma yolu olarak kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Türkiye özellikle, Boğazlardan geçmesi planlanan Hazar Denizi petrolerini taşıyan tankerlerin trafik yoğunluğunu arttırma ihtimalinden endişe duymaktadır.

1994 yılında, Romen bandıralı Nassia tankerinin infilak etmesi sonucu, 20.000 ton ham petrol Karadeniz'e dökülmüştür. 1982 yılında Unirea tankeri İstanbul'un 70 km açığında infilak ederek batmış, 65.000 ton petrol denize sızmıştır. 1979 yılında ise Independanta tankeri bir aydan fazla süre kıyıda birkaç yüz metre açıkta yanmış ve hava kirliliğini de beraberinde getirmiştir. Poyraz ve Paksoy'un (1997) araştırmalarına göre, Boğazlardan geçen her bin gemiden bir tanesi kaza yapmaktadır. Geçen 20 yıl süresince 200 tane kaza belgelenmiştir.

Çevre Kanunu içerisinde belirtilmesine rağmen, Denizlerde Acil Müdahale Kanunu henüz yürürlüğe girmemiştir. Sadece İstanbul Limanı, Marmara Denizi ve kısmen Karadeniz için yararlı olabilecek bir acil müdahale planına sahiptir. Liman Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Teşkilatı acil müdahaleden sorumlu olmalarına rağmen ellerinde sınırlı sayıda yangın müdahale uçağı, gemiler, kimyasal maddeler, bariyer ve pompa gibi araç ve ekipman bulunmaktadır.

Karada acil müdahale hareketlerinden sorumlu kuruluş, Tabii Afetler Genel Müdürlüğüdür. Yarı devlet kuruluşları olan Kızılay, Sivil Savunma Teşkilatları da acil durumlar sırasında harekete geçmektedirler.

Türkiye son on yılda, çok sayıda deprem ve sel gibi insan hayatına ve doğal, tarihi ve mali hasara yol açan felaketlerle karşı karşıya kalmıştır. Erzincan Depremi (1992), Dinar Depremi (1995), Adana Depremi (1998), Batı Karadeniz Sel Felaketi (1998) ve Marmara Depremleri (1999) bunlardan en önemlileridir.

Halk ve STK'lar bu tip felaketler karşısında büyük bir işbirliği göstermişlerdir. Vatandaşlar, şirketler ve STK'lar süratle örgütlenmiş ve felaket alanlarına yardım göndermişlerdir. Özel kuruluşlarca örgütlenen kurtarma ekipleri, askeri, STK ve profesyonel organizasyonlar depremden zarar görmüş yerlere hükümet yetkililerinden önce ulaşmışlardır. Bir sivil toplum kuruluşu olan Arama ve Kurtarma Ekibi (AKUT) Adana ve İzmit felaketlerinde yüzlerce kişinin hayatını kurtarmış ve halktan ve basın kuruluşlarından tam destek almıştır.

Felaketlerin sosyal ve mali sonuçlarına ilave olarak bu felaketlerin ardından önemli ölçüde çevresel etkiler de ortaya çıkmaktadır. Katı atıkların toplanması, temin edilen suyun arıtımı, atıksuların uzaklaştırılması ve arıtılması bu süre zarfında öncelikli olarak yapılamamakta ve uzun süre hizmet dışı kalmaktadır. Yangınlar havayı önemli ölçüde kirletmekte ve sel felaketleri ise asit yağmurları ile tehlikeli atıkların toprağa ve deniz dibindeki çamur tabakasına karışmasına neden olmaktadır. Kimyasal ve tehlikeli atıklardan sızan sular ise, zaman zaman yaşanan olaylar arasındadır. İnşaat artıkları ve molozlar ise hiçbir çevresel etki dikkate alınmadan rasgele sahalara boşaltılmaktadır.

VİZYON: Afet yönetimi konusunda kurumsal ve yasal yapısını tamamlamış, afet yönetimini sadece devlet eliyle değil, STK, yerel yönetimler ve sanayi ve ticaret sektörünün akılcı işbirliği ile gerçekleştirebilecek örgütlenmeyi sağlamış, boğazlarını güvenlik altına almış ve kaza sayılarını sıfıra düşürmüş, üç büyük denizde yerleşik deniz acil müdahale ekiplerine sahip ve bu konuda uluslar arası işbirliğinin önemli bir parçası olan; meteorolojik erken uyarı sistemlerini ve deprem uyarı mekanizmalarını akılcı olarak sağlamış yapı teknolojisini tamamen depreme dayanıklı hale getirirken eski yapılarını % 95 yenilemiş ve akılcı yapı denetim mekanizmalarını kurmuş olan bir Türkiye.

KUTU 3 – Yüzyılın Felaketi

17 Ağustos 1999 günü yerel saatle 03:02'de, Türkiye modern şehirleşme sonrasında en ciddi depremini yaşamıştır. 48 saniye süresince devam eden deprem Richter ölçeğine göre 7.4 şiddetinde ve İzmit yakınlarında merkezli olarak meydana gelmiştir. Depremde yaklaşık olarak 16.000 kişi ölmüş ve 30.000 kişinin yaralandığı kaydedilmiştir. 80.000'den fazla bina ciddi şekilde zarar görmüştür. Türkiye'nin bu tip bir felakete karşı hazır olmadığı görülmüştür.

Yetkililer deprem bölgesi ve bağlantı yollarında "iletişim ve ulaştırma sistemleri"nin iki günden fazla sekteye uğradığını, bölgeye yardım göndermekte geç kalınmasının nedeninin bu olduğunu bildirmiştir.

Felaketten sonraki ilk gün deprem bölgesinde acil olarak su ve yiyeceğe ihtiyaç olduğu bildirilmiştir. Sivil halk harekete geçmiş, bölgeye yüksek miktarda yiyecek ve su gönderilmiştir. İkinci gün gönderilen yiyeceğin etrafta ziyan olduğu ve epidemik hastalıklar için potansiyel risk teşkil ettiği bildirilmiştir.

Kurtarma ekipleri (STK'lar, gönüllü ekipler ve yabancı ekipler) sahaya bir sonraki gün ulaşmışlardır. Ancak, bölgede kullanılması gereken ağır inşaat makineleri ve ekipmanlarının temini ve ulaştırılması yerel yöneticilerce ancak 22 Ağustos günü sağlanabilmiştir.

Bu denli çok ölüm ve zararın nedeni yanlış planlama, yasa dışı gecekondulaşma ve inşaatların teknik kontrolünün yapılmaması olarak tespit edilmiştir.

TÜPRAŞ rafinerisinde depremden sonra yangın çıkmış, depremin sadece depolama tankında olduğu ve kontrol altında tutulduğu bildirilmiş ve herhangi bir uluslar arası yardım talep edilmemiştir. Daha sonra yangın üç petrol tankına, ve devamla sekiz tanka sıçramıştır. Bunun üzerine, uluslar arası yardım ekipleri çağırılmış ve kurtarma uçakları ve kimyasal maddeler yardımı ile yangın söndürülmüştür. Gecikmiş tepkiler önemli derecede hava ve su kirliliğine yol açmıştır.

Depremde Gölcük ilçesinin bir kısmında kalan kıyı dolgu alanları üzerinde yaşayan halk, binalar ve tesisler ile birlikte denize gömülmüştür. Bu acı deneyime rağmen, depremden sonra zarar gören binaların tüm molozları önceden olduğu gibi denize boşaltılarak dolgu yapılmıştır. Depremden iki hafta sonra 30 Ağustos günü, Çevre Bakanlığı denize moloz dökülmesini yasaklamıştır.

4.ÇEVRE YÖNETİMİ

4.1. YASAL DURUM VE MEKANİZMALAR

4.1.1. Yasalar ve Yönetmelikler

Türkiye, çevre konusunun doğrudan anayasanın içinde yer aldığı birkaç ülkeden bir tanesidir. 1982'de yürürlüğe giren anayasanın 56'ncı maddesi "*herkesin sağlıklı ve düzgün bir çevrede yaşama hakkı vardır. Çevreyi geliştirmek ve çevre sağlığını korumak çevresel bozunmayı önlemek devletin ve halkın sorumluluğundadır*" hükmünü içerir. Bundan başka, Anayasada kıyı bölgeleri, doğal, tarihi, kültürel zenginlik ve ormanlarla ilgili pek çok madde ve alt maddeler bulunmaktadır. Burada, Anayasanın sadece vatandaşların sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkına sahip olmasını değil aynı zamanda onların çevreyi koruma ve geliştirmede görev ve sorumluluklarının olduğunu belirtmesi dikkate değerdir.

2872 sayılı Çevre Kanunu 1983 yılında yürürlüğe girmiş olup, yasa, kirleten öder prensibinin tipik bir uygulamasıdır. Yasa, kirliliği kaynaktan önleme, çevreye zarar verecek eylemleri yasaklama, Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) çalışmalarını yaptırma, hassas doğal bölgeleri koruma, çeşitli tip kirletmelerin önlenmesi için yönetmelikler oluşturma (kimyasal, tehlikeli, katı, sıvı ve gaz atıkları ile gürültü kirliliği), ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edici çevresel bir araç olarak kirlilik önleme fonunu oluşturma gibi bir dizi önlemi ortaya koymaktadır. Katılımcı eylemleri teşvik etmek için Ulusal Çevre Şurası, Çevre Yüksek Komisyonu ve Yerel Çevre Komiteleri yasa içinde tanımlanmış ve kurulmuştur.

Çevre Kanununun uygulanması için bütün yönetmelikler benimsenerek yürürlüğe sokulmuştur. 1980'lerde benimsenen Hava Kirlenmesi Kontrolü, Su Kirliliği Kontrolü, Gürültü Kirliliği Kontrolü gibi yönetmeliklerden sonra, 1990'lı yıllarda Katı Atıklar, Hastane Atıkları, Kimyasal Atıklar ve Tehlikeli atıkların Kontrolü Yönetmelikleri son hallerini almıştır. Buradan yola çıkarak, Türkiye'de çevre kirliliğini önleyecek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak yasal altyapının hemen hemen eksiksiz olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ancak, sorunlar teoride olmayıp uygulamada ortaya çıkmaktadır. Çevre Kanunundan önce yürürlüğe girmiş kanunlara ek olarak, bu yönetmeliklerde ortaya konulan hak ve sorumluluklar çevre koruma uygulamalarında gerçek bir karmaşa oluşturmaktadır. Çevre Bakanlığı'nın çevre koruma konusunda doğrudan sorumluluğu olmayıp, başka kurum ve idarelerin sorumlulukları ile iç içe geçmiş durumdadır. Bundan başka, sanayi ve inşaat sektörleri çevresel etkileri hiçbir şekilde öncelikli olarak dikkate almamaktadırlar. Bayındırlık, Enerji ve Sanayi gibi bakanlıklar çoğu kez Çevre Bakanlığı ve Devlet Su İşleri gibi diğer çevre koruma ile ilgili kuruluşlar ile zıt düşmektedirler.

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye, çevresel bozunma ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ayrımı henüz açıklığa kavuşturmamıştır. Türkiye'nin hukuki yapısı, kontrol ve ceza üzerine formüle edilmiş olup teşvik edici ya da cesaret kırıcı mali ve/veya yönetsel araçları içermemektedir. Çevre ile gelişme arasında uyumdan çok rekabet olması bir kuraldır. Genellikle, uygulamalar bu rekabetin sonuçlarına göre yapılmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'de bir yatırımı uygulama aşamasında durdurmak, para ve diğer cezaların da içinde olduğu tedbirlerin zayıf olması yüzünden çok zordur. Ayrıca, yatırım bir defa sonuçlandığında, o yatırım bir "milli servet" olarak benimsenmekte ve tanımlanmakta bu nedenle iptal edilmesi veya ortadan kaldırılması imkansız hale gelmektedir. Böyle durumlarda en kolay çözüm kirleten öder prensibinin uygulanması olarak görülmektedir. Maalesef bu prensip "*her yer bedeli ödendiği müddetçe kirletilebilir*" prensibine dönüşmüştür. Bunun sonucu olarak, hükümetler ve kamu arasında pek çok tezat görüş ve kararsızlık oluşmakta, hatta uzlaşmaya gidilemediği durumlarda yoğun halk direnişleri ortaya çıkmaktadır. Akkuyu'daki Nükleer Enerji Santrali Projesi, Isparta Havalimanı, Bergama Altın Madeni İşletmesi, Karadeniz Duple Yolu, Gökova Termik Santrali İşletmesi, Fırtına Deresi Hidroelektrik Santrali İnşaatı bu gibi çatışmaların en önemli örnekleri olarak sayılabilir.

VİZYON: Tüm yasaların ve yönetmeliklerinin uluslararası hukuk ve özellikle AB direktifleri ile uyumlu, yasal çevre yönetim araçlarını akılcı biçimde düzenlemiş ve uygulamaya koymuş, Çevresel ve Sosyolojik Etki Değerlendirmelerinin yanı sıra, Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirme yöntemlerini de etkili bir yönetim aracı olarak kullanabilen, çevresel değerlerin nicel olarak değerlendirilen ve mali değerler ile eşit düzeyde karşılaştırılabilen bir Türkiye.

4.1.2. Kalkınma Planları İçerisinde Çevrenin Yeri

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan Kalkınma Planları Türk ekonomisinde kırk yıla yakın süredir önemli roller oynamaktadır. Beş yıllık kalkınma planları bakanlıkları, yerel idareleri ve diğer devlet kuruluşlarını doğal olarak ilgilendirmektedir. Bir başka deyişle, kalkınma planları, devlet politikalarının düzenlenmesinde öncelikli araçlardır. Bundan başka, karar verme aşaması sırasında özel sektörü dolaylı yoldan etkilemektedir. Çevre politikalarının gelişimi açısından 1980 öncesi ve sonrasında net bir farklılık göze çarpmaktadır. Çevre bilincinin kalkınma planlarına dahil edilmesi beş yıllık kalkınma planlarının son üç tanesinde başlamıştır (1984-2000). Bu planlarda, tüm sektörlerle bir politik çerçeve kapsamında çevre entegre edilmeye çalışılmıştır. Böyle bir gelişme ülkenin yıllardır karşılaştığı

önemli kirlilik sorunlarının ekolojik, estetik, ekonomik ve sağlık konularında tehlikeli sonuçlar doğurmasının tabii bir sonucu ve tepkisi olarak meydana çıkmıştır. Devlet oluşan bu zarara tepki vermeye ve iyileştirmeye yönelik stratejiler geliştirmeye sistemli bir şekilde zorlanmıştır. Bundan başka, ihracat kökenli büyüme, dünya pazarı ile rekabet içinde olan sektöre yeni talepler getirmiştir. Kalkınma planları içerisinde özel öneme sahip bu sektörler, uluslar arası çevre standartları ve yönetmeliklerine uymaya zorlanmışlardır.

- Mevcut plan (2000-2005), sürdürülebilir kalkınma kavramını en çok vurgulayan olduğu plandır ve ihtiyat prensipleri, kirlenen öder prensibi, kullanan öder prensibi gibi ana amacı yapılmış olan etkiyi azaltmak olan araçları kapsamaktadır. Rio ve Habitat konferanslarından çok etkilenmiş olan Türkiye'nin mevcut kalkınma planı ekonomik refahın kalkınmış ülkeler seviyesine çıkarılmasını ve bu amaca ulaşmak için yapılması gereken hedefleri belirlemektedir. Bu hedeflere ulaşılması sırasında, büyümenin özellikle sürdürülebilir kalkınma kavramı içerisinde dikkate alınarak sağlanması belirtilmektedir.

Çevre bilincinin enerji, tarım, turizm ve inşaat gibi sektörel kalkınma politikalarının içine dahil edilmesi umut verici bir gelişmedir. Yürürlükte olan beş yıllık kalkınma planı doğru izde olmasına rağmen, uygun uygulama ve izleme çalışmalarının yapılması, politik hedeflere ulaşmak için çözülmesi gereken konulardan biri olarak kalmaktadır.

VİZYON: Kalkınma planlarında sürdürülebilirlik kavramlarını tüm sektörlerle entegre ettiği için çevre ve sürdürülebilir kalkınma komisyonları kurulmayan, tüm hazırlıklarında kalkınma, çevre ve sosyal gelişimin eşit derecede önemsendiği, bağımsız, baskı altında olmayan ve özgür uzmanlarca hazırlanan ve dikkatli ve sapmadan uygulanan planlamaya sahip bir Türkiye.

4.2. KURUMSAL ÇERÇEVE

4.2.1. Kuruluşlar

Türkiye'nin kurumsal çerçevesi merkezi ve yerel yönetim olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye'de 80 il, 842 ilçe ve 3.200'den fazla belediye bulunmaktadır. Merkezi hükümetin idari yapısı merkezi, bölgesel ve yerel organizasyonları içermektedir. Merkezi yönetim çevre politikalarının gelişmesinden ve bu politikaların uygulanmasına yönelik idari çerçevenin kurulmasından sorumludur. Dolayısıyla çevre kurumlarının içerisinde Çevre Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'na çevre koruma konusunda önemli roller düşmektedir.

1978 yılında Devlet bakanlığının yetkisi altında Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Ağustos 1991 tarihinde, Çevre Müsteşarlığı Çevre Bakanlığı'na yükseltilmiştir. terfi etmiştir. Milli Çevre Şurası, Çevre Yüksek Kurulu ve Yerel Çevre Kurulları, bakanlığın danışma organlarıdır. Özel Çevre Koruma Kurumu, ulusal çevre yönetimi

konusunda bakanlığın en önemli alt birimlerinden bir tanesidir. Bakanlık olarak tanımlanan Çevre Bakanlığı, işlerin koordinasyonunu yapmakta ancak uygulamasına karışmamaktadır. Bu yüzden kontrol ve uygulamaların takibinde yetki eksikliğinden şikayet etmektedirler. Bundan başka personel eksikliği, diğer bakanlıklara kıyasla daha düşük bütçeye sahip olması, Çevre Bakanlığı'nın sıkıntıları arasındadır.

Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olan Devlet Planlama Teşkilatı özellikle kamuyu ilgilendiren ekonomik veya sosyal alanlarda stratejik planlamalardan sorumludur. Devlet Planlama Teşkilatının en önemli aracı, devletin temel stratejik eylem belgesi olması itibarıyla, beş yıllık kalkınma planlarıdır. Bundan başka, Devlet Planlama Teşkilatı, stratejik planın hedefleri ile ilgili tüm kuruluşların yatırımlarını kontrol eden ve onaylayan kuruluştur. Bunun sonucunda, pek çok durumda, Devlet Planlama Teşkilatı yatırımların kontrol edilmesi görevini Çevre Bakanlığı'ndan daha fazla üstlenmiştir. Su kaynaklarının ve kıyı alanlarının yönetimi çeşitli kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Bu kuruluşların listesi ve temel görev ve sorumlulukları Tablo 1'de sıralanmıştır.

VİZYON: Çevre Korunması ve sürdürülebilir gelişme izlenmesinin özerk ve bağımsız bir hale getirildiği, planlamaların sadece ekonomik fizibilite açısından değil sosyal ve çevresel açıdan da denetimin sağlanması için Devlet Planlama Teşkilatı yerine Sürdürülebilir Kalkınma Örgütünü yapılandırmış olan, sektörel entegrasyon sağlandığı için Çevre Bakanlığına gerek kalmayan bir Türkiye.

4.2.2. Kamu Sektörüne Çevre Bilincinin Entegrasyonu

Tarım, Orman, Sağlık, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Sanayi ve Ticaret, Turizm Bakanlıklarının hepsi yatırımcı kuruluşlardır ve çevreye karşı sorumluluk taşımaktadırlar. Aynı zamanda Devlet Su İşleri, Elektrik Etüt İdaresi, Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü, Güneydoğu Anadolu Projesi İdaresi, İller Bankası gibi ihtisaslaşmış kuruluşlar ise çevre politikalarının uygulanmasında rol oynamaktadırlar.

Genellikle, atıksu, hava kalitesi, katı atıkların yönetimi ile doğrudan ilgili olup ihtisaslaşmış kuruluşların kendi projeleri içerisinde çevresel duyarlılığı entegre etmek veya danışma birimi olarak çalıştırmak maksadı ile kendi çevre bölümleri bulunmaktadır. Ancak, zaman zaman bu kuruluşlar ile diğer ilgili ortaklar arasında -Devlet Su İşleri'nce yapılması planlanan bazı baraj inşaatlarına verilen tepkiler gibi- anlaşmazlıklar göze çarpmaktadır.

Enerji ve Ulaştırma sektörlerinde diğer sektörlerle kıyasla sürdürülebilir kalkınma endişeleri daha yüksektir. Bu sektörlerdeki temel yatırımlar planlama aşamasında karşı etkileri en aza indirmek için ÇED yönetmeliğine tabi tutulsalar da, çoğu kez ÇED uygulaması bir önceki

bölümde bahsedildiği gibi istenen etkiyi gösterememektedir.

Güney Anadolu'da rastlanan olumsuz kitle turizmi gelişmelerine rağmen, turizm diğer sektörlere oranla çevre ile daha fazla uyum içinde olmaya çalışan bir sektördür. Turizm yatırımcıları kendi içlerinde öz denetim mekanizmalarını kurma çabası içerisindeyler. Pek çok girişimci, müşterileri için ekolojik aktiviteler ve programlar geliştirmişlerdir. Alternatif turizm faaliyetleri çevreyi korumayı teşvik etmektedir. Ekoturizmin bölgesel programları bazı Özel Koruma alanlarında, Karadeniz Çevre Programı bünyesinde ve Silifke gibi birkaç belediyede gelişmektedir.

Çevreyle son derece ilgili olan tarım sektörü ise ne yazık ki çevrenin bozunmasına sebep olan bir sektör durumundadır. Bu sektöre verilen sübvansiyonlar, genellikle çevre duyarlılığı altında toprak kaynaklarının kullanımının sürdürülebilirliğine göre tasarlanmamıştır. Türkiye'nin en büyük projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi, çevre konuları üzerinde çeşitli endişeleri de beraber getirmekte ve bu konuların stratejik eylem planı içine dahil edilmesi UÇEP'in öncelikli alanları arasında yer almaktadır.

Devlet operasyonlarını çevreye uyumlu hale getirmek (yeşilleştirme) eylemleri sadece kavramsal aşamadır. Kaynakların etkili kullanımı veya üretimi için, çevre icraatını geliştirmek amacıyla, hükümetin hiçbir resmi politikası bulunmamaktadır. UÇEP, devletin her seviyesinde öncelikli olarak çevre bilincinin geliştirilmesi gereksinimini tanımlamakta, aynı zamanda çoğu devlet görevlisinin çevre yasaları ve uygulanacak yönetim politikaları hakkında bilgi sahibi olmadığını vurgulamaktadır. Ancak, devlet yetkililerini eğitmek veya çevre bilincini gündelik yaşama geçirmek için, UÇEP'te özel bir proje önerilmemektedir.

Çevreye karşı duyarlılık prensibi bakanlıkların ve diğer kamu idarelerinin karar verme süreçleri içine dahil edilmelidir. Çevre Yönetim Sistemleri (ÇYS) devletin her bir seviyesi için planlanmalıdır. Çevre için Politik istek ve taahhütler güçlendirilmelidir.

VİZYON: Kitle turizminin yerini yumuşak turizmin aldığı, ikinci konutların İmar Kanunlarının usulünce uygulanması yoluyla belediyelerce kontrol edildiği, usulsüz arazi kullanımının önlenildiği, ekolojik tarım, eko-turizm ve diğer alternatif turizm faaliyetlerinin uygulanması için teşvik edici araçların geliştirildiği bir Türkiye.

4.3. YÖNETİMSEL ARAÇLAR

Türkiye'de çevre ile ilgilenen 22 kurum ve organizasyon ile 24 yasa mevcuttur. Bunlar çevre yönetimini kolaylaştırmak yerine, karmaşık bir durum yaratmaktadır. Özel coğrafyalar ve sektörler için bile farklı çevre planlama kavramları ve yönetim mekanizmaları bulunmaktadır.

Çevre Yönetimi konusunda Türkiye'de en önemli araç 1998 yılında tamamlanan Ulusal Çevre Eylem Planıdır. UÇEP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı desteği ile hazırlanmış olan bir belge olup Ulusal Gündem 21 için stratejik bir rehberdir. UÇEP'in hazırlanması Çevre Bakanlığı'nın teknik desteği ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmüştür. UÇEP süreci Türkiye'nin temel çevre endişelerini tanımlayarak ve ülke çapında etkili bir dizi çevre yönetim sistemlerini geliştirmek için bir takım yeni önlemler ortaya koyarak geniş çapta kamu ve özel sektör katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Kurumsal yetki ve prosedürün ahenk içinde olması, yasal çerçevenin uygunluğu, ekolojik havzalarının tayini, yerel çevre eylem planlanması, Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) uygulamalarının daha etkin olması, çevre eğitiminin üzerinde durulması, atık yönetiminin geliştirilmesi, kentlerde gecekondular sorunlarına çözüm getirilmesi, kıyı bölgelerinde yönetimin geliştirilmesi ve Güney Anadolu Projesi içerisindeki çevre yönetimi gibi acil konular UÇEP'in kapsamı dahilinde olup yeni ve gelişmiş yönetim araçlarının çevreci bir yaklaşımla kullanarak hizmet sunulması hedeflenmektedir.

Çevre Bakanlığı, UÇEP'in uygulanması sırasındaki takip ve işbirliğinden sorumlu kuruluştur. Devlet Planlama Teşkilatı ise, beş yıllık kalkınma planlarına UÇEP politikalarını dahil etmek zorundadır. Ancak açıkça ifade edilmelidir ki, UÇEP'in değerlendirilmesi ve izlenmesi, ya da gerekli görüldüğü durumlarda geliştirilip düzenlenmesi üzerine henüz hiçbir mekanizma önerilmiş değildir. Türkiye'de pek çok farklı kuruluş tarafından hazırlanmış, çok sayıda çevre planı mevcuttur. Şu da belirtilmelidir ki, 22 kuruluş çeşitli kanunlar çerçevesinde çevre planları hazırlama yetkisine sahiptir. Bu durum çevre koruma hızını yavaşlatmaktan öte kuruluşlarda ve yönetmeliklerde kargaşaya neden olmakta ve pek çok durumda çevrenin korunması girişimlerine ket vurmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan planlar, Çevre Bakanlığı tarafından Kıyı Bölgeleri Yönetim Planları, Ormanlık Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Orman Yönetim Planları, Milli Parklar, Oyun ve Yaban Hayatı Müsteşarlığı tarafından hazırlanan uzun vadeli kalkınma ve yerel kalkınma planları, Özel Çevre Koruma Kurumu (ÖÇKK) tarafından hazırlanan yönetim planları, Orman Köyleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Orman Köyleri Kalkınma Planları, Karadeniz Çevre Programı tarafından hazırlanan Bölgesel ve Ulusal Çevre Eylem Planları, turizm, ulaştırma, enerji ve su temini gibi sektörel politikaları tayin eden master planların hepsi, benzer biçimde çevre yönetimine hizmet eden planların örnekleridir. Anlaşılacağı gibi bu planlardan pek çoğu, aynı bölgesel, hukuki, coğrafi ve kurumsal sınırlar içerisinde birbiri ile örtüşmektedir.

Yönetmeliklerin ve mevcut planlama sınırlamalarının uyumunun izlenmesi çeşitli kurum ve kuruluşlar arasında dağıtılmıştır. Ancak pek çok durumda, sorumluluklar çok açık değildir ve birbirine karışmış durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum hatalı kontrol ve izlemeyi de beraberinde getirmekte ve çoğunlukla çevresel konularla

ilgili itiraz ve davalar, ilgili kurumların yetki ve sorumluluk haklarının tartışılması gerekçesi ile askıya alınmaktadır.

Çevresel konularında yaptırım gücünü nakit cezalar ile, sözleşmelerin ve işlerin feshi tehdidi sağlamaktadır. Hapis cezası yaygın olmamakla birlikte çevresel olaylarda uygulanabilirliği tartışma konusudur. Mevcut yönetmeliklerin uygulamalarının düzenli olarak izlenmemesi, çevreci bir yönetim yaklaşımı için yerel yönetimleri daha az etkili kılmaktadır. Sonuç olarak yaptırım sisteminin etkisi gerektiği ölçüde kuvvetli değildir.

Arazi kullanımı planlaması genellikle Bayındırlık Bakanlığı'nca geliştirilen ve onaylanan bölgesel planlar yolu ile yönetilmektedir. Bölgesel planlar, kentleşme, endüstriyel kalkınma, turizm potansiyeli olan ve tarımsal sahaları koruma ve şehirleşmeyi kontrol amaçlı özellik taşıyan alt bölgeler için geliştirilmektedir.

Şehir planları master planlar olarak hazırlanmakta ve uygulama planları yerel yönetimlerin onayına tabi tutulmaktadır. Bu planların geliştirilmesi ve onayından sorumlu belediye personelinin teknik bilgi ve yeteneğinin eksikliği, politik kaygıların planlamaya yansması, şehir planlarının uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunların başında gelmektedir.

En önemli düzenleyici araçlardan biri olan ve 1997 yılında değişiklik gören Çevre Etki Değerlendirme (ÇED)'in yasal çerçevesi AT prosedürleri ile uyum göstermektedir. 1993 yılında çıkarılan ÇED yönetmeliğinin yerine geçen yeni yönetmelik, altyapı, enerji, endüstri ve imar gibi çeşitli sektörlerin uygulama aşamasında ortaya çıkan sorunları gidermeyi amaçlamaktadır. Mevcut yönetmelik uygulama aşamasında yeni sayılmasına rağmen, pahalı ve bürokratik işlemlerinin bol olması bakımından sayısız eleştiriye maruz kalmaktadır.

ÇED, 1993 yılından beri çevre yönetiminin uygulanmasında en güçlü araç olmasına rağmen, işleyişindeki iki önemli engel, prosesine katkı koyacak teknik personel azlığı, değerlendirmelere yardımcı olacak veri tabanı eksikliği ve konuyla ilgili düzenlenmiş bilginin yetersiz oluşudur. Bu nedenle önemli yatırımlar gerçekleştirilirken endişe ve tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

Prensipte ÇED uygulamaları halk katılımını teşvik etmektedir. Ancak bu katılım hazırlık aşamasında sadece belli bir süre için mümkün olduğundan yeteri kadar etkili olmamakta ve projeye eleştiriden başka bir katkı getirmemektedir. Bu sınırlı katılım prosedürü bile taslak ÇED raporunun hazırlanmasından sonra gerçekleştirilmekte ve katılımcıların sadece kişisel fikirleri dikkate alınmaktadır. Bu nedenle ÇED toplantılarında iki farklı taraf bulunmaktadır. Bir tarafta, projeden kar amacı güdenler, bu kesimin uzmanları ve profesyonel lobicileri, diğer tarafta ise, çevre halkı, sivil toplum kuruluşları ve az sayıda teknik uzman bulunmaktadır. Sonuç olarak halk toplantıları genellikle

bir yanda basit ve sağlıksız aldatmacalarla bütünleşmekte, diğer yanda katılımcıların abartılı ve duygusal tepkileri ile sonuçlanmaktadır.

ÇED'in süreci projelerin uygulama aşamalarında etkili bir izleme ve takip prosedürü olduğu takdirde verimli olarak kabul edilebilir. Türkiye'deki ÇED uygulamalarında görülen büyük bir eksiklik bu durumun gerçekleşmemesidir. Sonuçların izlenmesi için hiçbir gösterge belirlenmemiş olması bir yana, izleme iş için gereken personel, laboratuvarlar ve araçlar da mevcut değildir.

ÇED'in Çevre Bakanlığı'nın yaptığı bürokratik işlerden biri olmaktan çıkıp, bakanlıkların ve kuruluşların önemli yönetim araçları arasında sayılması kesinlikle gerekmektedir. Dolayısıyla ÇED'i tanımlamak ve sürdürülebilir kalkınma için gerekliliğini açıklamak Türk hükümetinin yeşilleştirme projesinin önemli bir kısmını teşkil etmelidir. Mevcut durumda, ÇED'in Türkiye'nin genel planlama kavramına ve sektörel politikaların içine dahil olduğu söylenemez. Bunun nedeni kurumsal ve kanuni çerçeve ve mekanizmalardan kaynaklanan sınırlamalar olarak görülmektedir. Mevcut ÇED yönetmeliği çevreye daha az zarar verecek bir uygulamayı yürütmek için bir düzenleyici araç olarak işlev görmektedir. Ne var ki çevreye uygun bir yönetim için alternatif bir yöntem geliştirememektedir.

Deşarj limitleri endüstriyel faaliyetlerin çevre ile uyum sağlayabilmesi için zorlayıcı güçlerden bir tanesidir. Bu limitler Çevre, Sağlık, Turizm, Sanayi Bakanlıkları, merkezi yönetimlerin yerel temsilcilikleri, Büyükşehir Belediyeleri ve yerel belediyeler ve diğer belediye kuruluşları gibi pek çok kurum ve kuruluş tarafından kontrol altında tutulmaktadır.

Çevre Bakanlığı ile diğer bir takım sanayi grupları (maya, şeker, kağıt, deri ve tekstil endüstrileri) arasında imzalanmış olan gönüllü anlaşmalar çevre yönetiminde en önemli ve güvenilir araçlardan biridir. Ancak politik engeller ve karşılaşılan idari ve teknik sorunlar bu tip anlaşmaların başarılı bir biçimde uygulanmasına engel teşkil etmektedirler. Prosedürlerin takibi yeterince etkili yapılmamaktadır ve anlaşmaların teslim tarihleri (sözgelimi arıtmaya tabi tutulmamış atıkların deşarjları) genellikle ertelenmektedir. Sonuç olarak, pek çok durumda bu anlaşmalar endüstrileri zorlamak yönünde değil yönetmeliklerde zaten mevcut olan yaptırımların ertelenmesinde kullanılmaktadırlar.

Güvenilir çevre yönetimini gerçekleştirmek için özel sektör tarafından kullanılacak en güçlü araçlardan biri de Çevre Yönetim Sistemleri (ÇYS)'dir. Özel sektörün ISO 9001, ISO 9002, kalite çemberleri gibi kalite yönetimi için gerekli araçları alışkın olarak kullanmasına karşılık bu sistemlerin içine genellikle çevre yönetimi entegre edilmemiştir. ISO 14000 uygulamaları ise bazı organizasyonlar tarafından yeni geliştirilmektedir. Diğer taraftan, EMAS (Çevre Yönetimi ve Denetim Uygulamaları) genellikle hiç bilinmemektedir. Tüm Türkiye'de ISO 14000 ile tescil edilmiş şirket sayısı 100'den azdır.

VİZYON: Hedeflerine ulaşmış ve yenilenmiş olan bir Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP), yeni planın uygulanması için hükümet kuruluşları, sivil toplum örgütleri, belediyeleri, üniversiteleri ve uzmanları dahil uzlaşmış bir topluma sahip;

Yasal yaptırım sistemleri güçlendirilmiş, kurumsal sorumlulukları netliğe kavuşturulmuş, izleme ve yaptırım için yeterli mali kaynağa sahip;

Sürdürülebilirlik Etki Değerlendirme (SED) Yönetmeliklerini hazırlamış ve etkin uygulamakta olan, bu süreçte halk katkısını daha baştan itibaren ve etkili olarak sağlayan;

Akılcı ve güçlü deşarj müsaade prosedürlerine sahip, kirliliğin üretim esnasında önlenmesi ve kontrolünün deşarj izin prosedürlerinin içine dahil edildiği, temiz teknolojilerin kullanımını teşvik edildiği ve tüm endüstrilerle gönüllü çevre uzlaşmalarının sağlandığı;

Çevre Yönetim Sistemlerinin tüm kuruluşlarda etkin olarak uygulandığı ve 50 kişinin üzerinde işçi çalıştıran kuruluşların %80'inin ISO 14000 veya eşdeğeri çevre yönetim sertifikasyonuna sahip olduğu bir Türkiye.

4.4. ÇEVRE YATIRIMLARI VE FİNANSAL ARAÇLAR

Koruma amaçlı kirlilik azaltma ve kontrolü hakkında kamu ve özel yatırımlarına ait güncel ve doğru bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Kamu sektöründe belli ölçülerde veri bulunmasına rağmen, veriler sistematik olmayan, uzun dönem hedefleri gözetmeyen, sadece belli sektörleri ve konuları içeren, belli bir zaman dilimi içerisinde devamlılığı olmayıp zamana bağlı analizlerin yapılmasına olanak sağlamayan bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bürokratik engellerden başlayıp bilgisayar sistemleri ve iletişim ağlarının eksikliğine kadar giden nedenlerden ötürü verilere ulaşımında zorluk çıkmakta, hatta bazı durumlarda şeffaf olmayan durumlarla mücadele edilmektedir. Bu durum parçası olduğumuz küresel ekonomi içinde ciddi bir engeldir. Bu engel Türkiye'nin uluslararası organizasyonlar tarafından yönetilen çevre yatırımları ve finansmanlarına yönelik karşılaştırmalı analiz çalışmalarının pek çoğunda kısmen ya da tamamen dışarıda bırakılmasına neden olmaktadır. Bu durumun sebebi olarak genellikle istenilen bilginin teminindeki güçlük gösterilmektedir. Türkiye'nin karşılaştığı ciddi ekonomik güçlükler arasında, çevre politikalarının maliyet verimliliğini irdelemek, bu politikalarının ekonomik ve mali etkilerini değerlendirmek, yatırımların çevresel fizibilitesini araştırmak, çevrenin korunması için ayrılan kaynakların seviyelerini anlamak gibi konular bulunmaktadır.

4.4.1. Çevre Politikalarının Finansmanı

Çevrenin korunması ve yenilenmesi için finansman ihtiyaçlarını oluşturmaya yönelik mekanizmalar yetersizdir ve yönetimleri son derece karmaşıktır. Yetersiz finansman şikayetleri sadece çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi için ayrılan mali kaynakların azlığı ve yetmezliğinin bir sonucu olarak değil, aynı zamanda ayrılan kaynakların doğru kullanılmamasından meydana gelmektedir. Bu çerçevede dahilinde, çevre konularında hükümetler tarafından zayıf olan politik arzu ve taahhütlerin sivil hareketlerden gelen baskılar ile güçlendirilmesine gereksinim duyulmaktadır.

Mevcut durumda, çevre gibi daha az öncelik verilen konulara devlet tarafından ayrılan paralar ciddi şekilde sınırlıdır. Aşırı derecedeki bütçe açıkları sadece çevre yatırımlarının düşmesine değil, aynı zamanda genel bütçe harcamaları içerisinde toplam yatırım paylarının mevcut harcama ve para transferlerine göre daha düşük tutulmasına neden olmaktadır. Memur maaşlarının ve iç-dış borçların ödenmesi, devlet harcamalarından tasarrufları ve dolayısıyla çevre harcamalarında kesintileri getirmektedir. Bundan başka, tarım ve enerji gibi öncelikli sektörlerle verilen sübvansiyonlar ve bunların sürmesi için yapılan politik baskıların azalmaması statükonun değişmesine ilave bir engel olarak devam edecektir. Kısaca, çevrenin korunması ve rehabilitasyonuna yönelik devlet harcamalarının yakın gelecekte önemli bir düzeyde artmayacağı öngörülmektedir. Etkili bir çevre yönetimi için kamu kaynaklarının yeterli olmadığı tartışma götürmez bir durum olmasına rağmen, son on yılda çevre koruma konusundaki kamu yatırımlarında belirgin bir artış gözükmemektedir.

Çevre yönetiminde belediyelerin rolü de ayrıca bir öneme sahiptir. Belediyeler devletin vergilerden elde ettiği gelirlerinin %9,25'ine ilaveten Büyükşehir Belediyelerine ödenen vergi gelirlerinin %5'ini almaktadırlar. Buna ilave olarak bazı ekonomik veya düzenleyici araçları gelir elde etmek yolunda kullanılmaktadırlar. Belediyelerin çevre faaliyetlerindeki harcamaları ise toplam bütçelerinin %40'ını kapsamaktadır.

Türkiye'de kullanılan ekonomik araçlar sistematik olarak devlet bütçesi için gelir temin etmeye yönelik tasarlanmamışlardır. Davranışlarını değiştirecek yönde bir gelişim göstermeye eğilimleri yoktur. En yaygın harç ve vergiler arasında akaryakıt tüketim vergisi, elektrik tüketim vergisi, kömür ve sıvı yakıt tüketim vergileri ile yer altı suyu kullanım harçları, mezbaha harçları, limanlarda su ve atıksu tesisleri için toplanan harçlar, atıksu deşarj harçları ile çevre temizlik vergileri olarak sayılabilir. Çevre temizlik vergisi ülke çapında çevresel kullanım ve duyarlılık açısından tek ve en belirgin olanıdır. Bu vergi yerel düzeyde, belediyelerin öncelikle katı atık harcamalarında kullanılmak üzere toplanmaktadır. Çevre fonları içerisinde, özellikle çevresel amaçlara yönelik başka ekonomik araçlar da bulunmaktadır. Bunlar, yeni motorlu taşıt alım vergisi,

motorlu taşıt muayenelerinden toplanan harçlar, deniz taşıtları ve hava taşımından toplanan harçlar olarak sıralanabilir.

Diğer taraftan, bazı sübvansiyonlar, özel sektöre özendirici bir etki sağlamakta ve yatırımlarını kirliliği önleme ve kontrol etme yolunda yapmaya teşvik etmektedirler. Ancak, bu sübvansiyonlar düşük miktarda olup, uzun vadeli sonuçları getirecek sürekliliğe sahip değildir. 1995 yılından beri sübvansiyon verilen konuların bazıları ARGE malzeme ve ekipmanı ithali için gümrük muafiyeti, sanayide ARGE maliyetlerinin %50'sine kadar verilebilecek çeşitli hibeler, ARGE için satın alınan yerli malzeme ve ekipmanın katma değer vergisinde % 10 indirim, çevre ile ilgili ilk yatırımlarda vergi muafiyeti, atıksu arıtma tesislerinde elektrik tüketimi için endüstri tarifelerinden yaklaşık olarak %17 tenzilat olarak örneklenebilir. Bundan başka, devlet çevresel kaygılardan ötürü özel sektöre kendi tesislerini şehir merkezlerinden uzağa veya özel organize sanayi bölgelerine taşımaları için sübvansiyonlar uygulanmaktadır. Bu özel organize sanayi bölgeleri, kamusal finansman kaynakları ile kurulan atıksu arıtma tesisleri gibi temel altyapı olanaklarına sahip bölgelerdir.

VİZYON: Çevre korunmasına bütçeden ayrılan payı % 4'ün altında olmayan, doğal kaynakların akılcı çevresel değerlendirilmesinin düzenli yapıldığı, ekonomik araçların sürdürülebilir kalkınma yönünde etkin ve tavizsiz olarak kullanıldığı ve subvansiyonlardan arınmış bir Türkiye.

4.4.2. Kamu Yatırımları

Türkiye'de kamu sektörü yatırımları kirlilik kontrolü ve azaltılması doğrultusunda hacimli yatırımları içermektedir. Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye Kalkınma Bankası, İller Bankası, Organize Sanayi Bölgeleri İdaresi, Devlet Su İşleri, çeşitli belediyeler, Belediye Birlikleri, Bölgesel Özel İdare Fonları, Toplu Konut İdaresi bu prosesin içine dahil olan idarelerdir. Sistemdeki en önemli hata, bir çok durumda yatırım tamamlandığında, mali ve teknik desteği veren kamu kuruluşunun yatırımın işletilmesinden sorumlu tutulmamasıdır. Bir başka deyişle, kamu kuruluşları yatırımın başarısı veya hatalarının sorumluluğunu taşımamaktadırlar. Bu durum mevcut kamu harcamaları kapsamında optimum kaynak tahsisini önlemektedir. Atıksu arıtma tesisleri bu tartışmayı doğrulamak için uygun bir örnek olabilirler. Mevcut olarak, kamu harcamaları ile inşa edilen bazı arıtma tesisleri, yetersiz teknik eleman, tesisin uygun olmayan işletme ve bakımı, işletme maliyetlerinin yüksek oluşu, diğer arıtma tesisleri ile şebeke bağlantılarının olmaması, çamur arıtma tesislerinin olmaması ve belki de eski teknolojiler seçilmesi gibi sebeplerden dolayı işletilememektedirler.

KUTU 4 - İller Bankası

Bir kamu kuruluşu olarak İller Bankası, belediyelerin, özel idarelerin ve köyler gibi yerel yönetimlerin kalkınmasına destek olmak amacı ile 1945 yılında kurulmuştur. Öncelikli olarak, kredi temini ve teknik destek hizmeti veren kalkınma ve yatırım bankası görevini icra etmektedir. Sermayesi hükümetin tahsis ettiği kamu kaynaklarından ve çalışmaları sırasında elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır. İçme suyu temini, kanalizasyon inşaatları, haritalama, kalkınma planları ve projelerinin hazırlanması yatırımları gibi çevre konularında hizmet vermektedir. Finansal fonksiyonunu temel olarak yatırımlar için verdiği kredilerle gerçekleştirir ve bu krediler prensip olarak Türkiye'de uzun vadeye yayılır ve düşük faizlidir. Yerel yönetimlere kısa ve uzun dönemli borçlar sağlamaktadır. İller Bankası'nın kamu yatırımları içerisindeki ortalama payı %2 mertebesindedir.

Şüphesiz, İller Bankası kuruluşunun ilk yıllarında beklenen görevlerini yerine getirmiştir. Yıllar geçtikçe, artan talep ve genişleyen hedeflere karşın kendisini hızlı bir şekilde yenilemesi ihtiyacı doğmuştur. Banka mevcut durumda, sistem içerisinde gelişen politik müdahaleler sonucunda doğan verimsizlikten ötürü pek çok eleştiriye maruz kalmaktadır. Dağıtımların daha tarafsız olmasına olanak sağlayan açık şekilde tanımlanmış bir politika mevcut değildir. Bunun sonucu olarak, iyi bir fizibilite çalışması olmayan proje uygun olmayan bir yatırıma dönüştüğünde, kredi alan kuruluşlar hedeflerini bir başka kaynaktan kredi alma şansını zorlamaya yöneltmektedirler. Açıkça anlaşılmaktadır ki, Banka seçeneklerini belirlerken yatırımlarından geri dönüş sağlamayı amaç edinmemektedir.

Geleneksel yatırım bankalarının yaptığı işler, İller Bankası bünyesinde artık görülmemektedir. Sonuç olarak, bankanın verimini arttırıcı, bunu kendi kendini denetleyen bir yapıya dönüştürücü, sadece teknik kapasiteyi kuvvetlendirici değil aynı zamanda mali yönetim ve kaynakların doğru şekilde yönetilmesini teşvik eden bir politika izleyici, yeniden yapılanma tartışmaları devamlı gündeme gelen bir konudur.

Kaynakların etkili ve verimli şekilde kullanılmasında doğrudan sorumlu olmaları bakımından, belediyeler çevre yönetimi içinde hassas bir role sahiptirler. Yerel yönetimlerin, yerel kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payı son yıllarda %20'lere ulaşmıştır. 1990'lı yıllardaki yerel yönetimleri güçlendirici devlet politikaları, belediyelere daha yüksek miktarlarda gelir aktarma ile sonuçlandırılmıştır. Ancak buna rağmen, yerel hizmetler ve belediyelerin diğer sorumlulukları için tahsis edilen bütçe, masrafları karşılamada yetersiz kalmaktadır. Belediyeler yatırımlarını, genel bütçeden gelen ödenekler, hazine garantisi ile alınan uluslararası borç ve krediler, çeşitli fonlardan gelen transfer ve diğer öz kaynaklardan yaratılan fonları kullanarak yapmaktadırlar. Belediyelere devlet tarafından dağıtılan gelirler, son nüfus sayımında belirtilen resmi nüfus verilerini esas alarak dağıtım

yapmaya yetkili olan İller Bankasında tutulmaktadır. Genel bütçe vergi gelirlerinden yerel yönetimlere, vergi payları ve hibeler yolu ile ayrılan nakillerin oranı, 1990 yılında %37 ile en üst noktasına ulaşmıştır. Belediyenin çevre ile ilgili idare içi gelirler arasında, su temini ücretleri, kanalizasyon hizmetlerinin kullanım ücretleri, kanuna uymama neticesinde uygulanan cezalar ve temizlik vergileri sayılabilir. Yine de bu kaynaklar Büyükşehir belediyelerinin ve hatta diğer ilçe belediyelerinin bile tüm ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın onaylama prosedürüne ve Hazinesinin garanti vermesindeki sınırlamalara rağmen, uluslararası kredi kuruluşları, altyapı yatırımlarının öncelikli mali kaynağı olarak, belediyeler tarafından sıkça tercih edilen kuruluşlardır.

VİZYON: Su, atıksu ve katı atık hizmetlerinin finansmanında kamu - özel sektör ortaklığı sağlanmış olan; kamu mali kaynakları yönetici kurumları başta Çevre Bakanlığı, DSI, İller Bankası olmak üzere yeniden yapılandırılmış ve projelerin siyasi değil sürdürülebilirlik değerlendirmelere göre önceliklendirildiği bir Türkiye.

4.4.3. Özel Sektör

Özel sektör tarafından yapılan çevre yatırımları son on yılda ivme kazanmış olmasında rağmen, çevre yatırımlarının miktarını gösteren resmi çalışmalar henüz bulunmamaktadır. Denetimsel araçların daha sertleşmesinden ötürü, özel sektör, öncelikli olarak yatırımlarını arttırmıştır.

5. HALK KATILIMI

5.1. ÇEVRE YÖNETİMİNDE HALK KATILIM ARAÇLARI

Türkiye'de çevre konularına halk katılımı siyasi partilerin, profesyonel kuruluşların, çevre ile ilgili STK'ların, yerel belediyelerin, basın kuruluşlarının ve belli oranda özel sektörün liderliğinde gerçekleşmektedir. Bu katılımlar, çevre sorunlarına çözümler getirmek ve çevreyi tehdit eden ve kirlilik problemleri yaratan kararlara, planlara ve sürmekte olan faaliyetlere tepki göstermek şeklinde gerçekleşmektedir.

Çevre konularına halkın katılımı demokratik toplumlarda olağan bir durumdur. Çevre yönetiminin kurumsal olduğu ülkelerde katılım daha etkili olmaktadır. Halk katılımının, halkı bilgilendirme seviyesinden başlayıp yaşadıkları çevre için karar verme prosesine katkı koymaya kadar devam eden aşamalarda gerçekleşmektedir.

Türk çevre yönetim sisteminde, sınırlamalara rağmen, karar verme mekanizmalarına entegre olacak halk katılımları mevcuttur. Örneğin, halkın yerel çevre komitelerine, ÇED sürecine, Orman Mahkemelerine gözlemci ve danışman olarak katılmaya hakları vardır. Daha da ötesinde, fiziksel çevreyi şekillendirecek imar

Ancak, yeni yönetmelikler ve eklerinde belli sektör tanımlamalarının daraltılması, her sektör için deşarj ve emisyon standartlarının belirtilmesi gibi yeniliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Mevcut durum, üretim kapasitelerine bakılmaksızın geniş bir sektörel sınıflandırmaya dahil edilen firmaların uygun olmayan arıtma teknolojilerinin kullanılmasına sebep olmaktadır. Özel sektörün yatırımlarını son on yılda arttırmasının bir diğer temel sebebi de pazar içindeki rekabeti yakalamak için uluslararası standartlara uymak zorunda kalmasıdır.

Sektörel olarak değerlendirildiğinde, bazı sektörlerin kirlilik giderme ve kontrol teknolojilerine -öncelikle atıksu arıtma tesislerine- belirgin oranda yatırım yaptıkları gözlenmektedir. Özel sektörün bu belirgin yatırımlarına rağmen, uygun izleme sistemlerinin olmaması ve yatırımların yetersizliği, genellikle mevcut arıtma tesislerinin verimsiz kullanımını beraberinde getirmektedir.

Çevre politikaları, özel sektörü kirlilik düzeylerini azaltmaları için zorlayıcı yönetmelikler içerse de, pazar mekanizmaları yolu ile kirliliği üretimde önlemek için alınacak tedbirleri yeteri derecede teşvik etmemektedir. Sübvansiyonlar finansman bölümünde açıklandığı gibi, çevreye dost üretimleri teşvik etmesi açısından devlet tarafından kullanılan tek ekonomik araçtır.

VİZYON: Çevre dostu özel sektörün çevreyi kirliletmeye devam ederek ekonomik kazanç sağlayan özel sektör karşısında rekabet şansının azalması ortamına müsaade edilmeyen bir Türkiye.

planlarını kabul etmemeye ve üçüncü taraf olarak mahkemeye başvurmaya hakları bulunmaktadır.

Türk yasaları, çevre konularında gerçek kişilerin ve STK'ların kişisel zararları kanıtlanmamış olsa dahi doğrudan mahkemeye başvurma hakkını tanımaktadır. Benzer olarak, Çevre Kanununun 30'uncu maddesi, herhangi bir çevre olayından zarar görmüş ya da bu konuda bilgisi olan tüm kişi veya kuruluşları mahkemeye başvurmaya ve bu özel faaliyetin durdurulması için soruşturma açtırmaya hak tanımaktadır. Çevre kanununun bu maddesi, çevre sorunlarına olumlu olarak katkı koymaları bakımında vatandaşlar için önemli bir araçtır.

Çevre konularına ve karar verme proseslerine en uygun katılım yolu, tüm kesimden halkın kendi yerleşim bölgelerinde katılımı ve bunu bir yönetim mekanizması içerisinde gerçekleştirmektir. Belediye Kanununun 15'inci Maddesi her bir vatandaşın belediyesindeki yönetime katılma hakkı tanımaktadır. Belediyelerin hiçbirinde, halk danışma kurullarından başka, bu şekilde bir mekanizma geliştirilmemesine rağmen, kent meclis toplantıları teorik olarak vatandaşlara açık olmakta ve halk yönetime kendi seçtikleri adaylar sayesinde katkı koyabilmektedirler.

İmar planları, 30 gün süresince kent meclisi onayından sonra halkın değerlendirmesine açık tutulmaktadır. Bu süre zarfında, vatandaşlar veya kuruluşlar son onayı vermeye yetkili olan makamı uyarma, veya bu planlar yüzünden zarara uğrama söz konusu olduğunda idari mahkemelere başvurma hakkına sahiptirler. Aynı madde, vatandaşların mahkemeye sadece kendi çıkarlarını için değil, aynı zamanda kamunun çıkarlarını korumak için başvurabileceğini belirtmektedir. Sadece halk katılımının gerekeceği durumlarda, belediye başkanları halkı karar verme prosedürüne yardım etmesi için oy vermeye davet etmeleri gerekmektedir.

ÇED prosesinde halk katılımı ÇED raporunun değerlendirme aşamasında, konu ile ilgili düşünce ve endişelerini ÇED sekreteriyasına bildirilmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak, bu süreç daha çok danışmanlık ağırlıklı olup doğrudan katılıma daha az yer vermektedir. Genellikle bu katılım halkın çevre bilincini arttırmak için gerekli bir araç olmakla birlikte, gerçekten kendi çevreleri hakkında karar vermeleri için yeteri kadar etkili değildir. Mevcut yapı, ancak değerlendirmenin sonuç aşamasında şeffaf bir yaklaşımına sahiptir. ÇED proselinin profesyonel ve gönüllülerin daha fazla katılımını sağlayacak ve tüm katılımcıları süreç içine dahil edecek yönde geliştirilmesi gerekmektedir.

Hava Kalitesi Kontrolü Yönetmeliği Madde 16 'ya göre, emisyon izni gerektiren yatırımlara deşarj izni verilmesi aşamasında, kamunun durumdan haberdar edilmesi gerekmektedir. Bu prosedür sanayi yetkililerin temsilcileri tarafından örgütlenmesi gerekmektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi halkın çevre sürecine katılımı için bazı katılım mekanizmaları yasal olarak mevcut olmakla beraber, başkalarının da kurulmasına ve örgütlenmesine bir engel yoktur. Görülmektedir ki pek çok durumda, halk katılımı oldukça yeni ve nadir bir süreçtir. Bu sorundaki temel neden, Türk sosyolojik tarihinde örgütlenme yapılarının nadir olmasıdır. Geleneksel Türk insanı, devletine kaderci bir biçimde yaklaşmaktadır. Daha da ötesi, halk gönüllü kuruluşlara katılımda -tarihi bir prestij üstlenmiş olan vakıflar haricinde- son derece çekingen ve tedbirli olarak yaklaşmaktadır. Bunun sonucu olarak, STK'lar sağlam olarak örgütlenmiş ve duygusalıktan uzak tepkiler verecek şekilde oluşmamakta, halkın görüşlerinin net bir şekilde ifade edememekte, çevre koruma stratejilerine katkı koyamamakta ve izleyememektedirler.

Daha da ötesi, STK'ların çevreye duyarlı bir yönetim geliştirmeyi başlatmaları için örnek olacak nitelikte ve eğitim ağırlıklı hiçbir projeleri bulunmamaktadır. Yerel STK'lar halkın büyük katılımı ile desteklenen yerel projelerin uygulama ve geliştirilmelerinde deneyim sahibi değillerdir.

Bu sorunların üstesinden gelmenin tek yolu, bu tip projelere katılacak kişilerin sayılarını arttırmak ve süreç içerisinde eğitmektir. Bu tip projelerin niteliğindeki ve bütçelerindeki genişleme aşamalı olarak gerçekleştirilmesine dikkat edilmelidir. STK'lar çöp

sahalarının seçimi, avcılık sezonunu belirleme, koruma alanlarının yönetmeliklerinin belirlenmesi, yönetim planlarının geliştirilmesi gibi vatandaşları doğrudan etkileyen konularda proje ve eylemlere aktif olarak katılabilirler. Sonuç olarak, halkın güveni artarak kazanılacak ve başarı hissi bir sonraki projeye daha çok bilinç ve katılımı getirecektir.

VİZYON: STK'lar, uzmanlar, bilim adamları, çevre uzmanları ve üniversitelerin de dahil tüm paydaşları güçlü, bilinçli ve örgütlü olan; ulusal ve uluslararası iletişim ağlarını kurmuş ve etkin olarak kullanan bir Türkiye.

5.2. YEREL YÖNETİM GİRİŞİMLERİ

Belediyeler vatandaşların ihtiyaçlarını karşılama ve bu ihtiyaçların örgütlenmesi konularında en önemli yönetim birimleridir. Belediyeler çevre yönetimi ve planlaması konularında yetki ve sorumluluğa sahip olup, su, elektrik, doğal gaz, katı atık toplama ve transfer gibi altyapı hizmetlerini yerine getirmektedir. Ayrıca, şehir planlaması ve diğer şehir hizmetlerinden de sorumludurlar. Belediye kanunu, belediyelerin yerleşim büyüklüklerine göre yapmaları gereken işleri sıralamıştır. Ancak belediyeler, güncelliğini kaybetmiş yasal zorunluluklar yerine, şehirlerin değişen ihtiyaçları doğrultusunda günün şartlarına göre hizmet vermektelerdir.

Bu kadar büyük yetki ve sorumluluklara sahip olan belediyeler, mali sıkıntılarının, çeşitli faaliyetler için harcamalarının büyük bir kısmının temel kaynağı olan devletin, ve bir sonraki seçimlerde karşısına aldığı halkın tepkileri arasında baskı içerisindedir. Bu nedenle, belediyeler arasında çevre konularındaki herhangi bir halk katılımına öncülük etmek, yaygın bir davranış değildir. Belediyeler içinde, halk duyuru panoları mevcut olmakla birlikte, çoğunlukla tavsiye niteliği taşımaktadır. Yerel Gündem 21 hazırlama aşamasında kent meclisleri kurup, Gündem 21 için önerilerini gerçekleştirmeyi taahhüt eden bazı belediyeler bulunmaktadır.

Sadece birkaç belediye başkanı, çevre konularında cesaretle liderlik rolü üstlenmişlerdir. Bunlar arasında tipik örnekler, Bergama'daki Altın Madeni krizi ve Silifke'de Akkuyu Nükleer Enerji Santraline karşı oluşturulan tepkilerdir ve bu Belediye Başkanları bir sonraki seçimlerde seçilemeyince hareketler zayıflamış veya sona ermiştir.

Öte yandan, herhangi bir uluslararası destek almadan, Silifke gibi bazı yerel belediyeler Yerel Gündem 21'i başlatmak için önemli adımlar atmışlardır. Ancak bu gibi girişimler, kişisel çabalara bağlı olarak devam etmekte, ve hatta aynı belediye başkanları seçilmediği takdirde son bulmaktadır. Tekil olarak belediyelerden çok, belediye birlikleri çevre yönetimi konusunda önemli rol üstlenmektedirler. Marmara ve Güney Anadolu Bölgeleri belediye birlikleri çevre yönetimi konusunda faaliyet gösteren başarılı örneklerden birileridir.

VİZYON: Yerel yönetimleri halka sürekli hesap veren değil, bu konuda halka liderlik yapabilen, tüm Gündem 21 çalışmaları tamamlanmış ve halk konseyleri kurulmuş ve belediyelerin Yerel Gündem 21'leri program olarak uyguladıkları ve halk konseylerini yönetimin asal birer aracı olarak gördükleri, yeterli bilince sahip ve kısa vadeli ekonomik çıkarları uzun sürdürülebilirlik hasarlarına değişmeyecek şekilde bilince kavuşmuş halka sahip bir Türkiye.

5.3. STK'LARIN DURUMU VE GÖREVLERİ

Bazı kaynaklara Türkiye'de 45.000-55.000 arasında STK mevcut olup bunların toplam 3.500.000 üyesi olduğu söylenmektedir. Ancak istatistiksel çalışmalarda bu sayının en fazla 1.800 tane toplam üye sayıları ise 130.000 olduğu görülmektedir. (Türk Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı, 1996). Çevre koruma ile ilgili olarak 1996 yılındaki verilere göre 63'ü dernek, 8'i vakıf, 6'sı kulüp, 33'ü valilik tarafından yönetilen bölgesel dernekler ve 3'ü diğer organizasyonlar olmak üzere toplam 113 adet organizasyon bulunmaktadır.

Bu organizasyonların 64 tanesinin Çevre Bakanlığı ile hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. 47 tanesi ise Çevre Bakanlığı'nı orta derecede başarılı bir kuruluş olarak tanımlamaktadır. Yine bu kuruluşlardan 77 tanesi o güne değin Çevre Bakanlığı'na hiçbir proje önerisi getirmemişlerdir. Aynı araştırmaya göre, çevre STK'larının %70'i en az bir çevre problemini çözümlenme sırasında başarılı olduklarını iddia etmektedirler. Aynı grubun %80'i ise kendi faaliyetlerini mali, örgütsel ve teknik sebeplerden dolayı yetersiz bulmaktadır. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise, faal durumda bulunan STK'ların sayıları hakkında dahi güvenli istatistiksel bilgi bulunmamasıdır.

VİZYON: Halkın en az %50'si bir STK'ya üye, STK'ların aktif sürdürülebilirlik çalışmaları yürüttüğü ve bunu bir sivil toplum kuruluşu olarak ve kar amaçsız olarak gerçekleştirdikleri ve Pazar mekanizmaları içinde haksız rekabet aracı haline gelmesinin önlenmesi, STK'ların mali ve örgütsel bağımsızlıklarının sağlandığı bir Türkiye.

5.4. HALK TEPKİLERİ

Çevre bilinci ve bunun sonucu ortaya çıkan örgütlü ve tepkisel yanıtlar 90'lara kadar çok yaygın bir durum olarak gözlenmemektedir. Dalyanda deniz kaplumbağalarının yumurtlama bölgesinde yapılması planlanan otele karşı gösterilen tepkiler, Türkiye'de yöreye özgü tür olan ve soyları tükenmekte olan Kelaynak kuşlarının korunması gibi örnekler bu konudaki nadir örneklerdir. 1992 yılından sonra özellikle yerel STK'lar daha faal duruma geçmişler ve tepkileri yurt çapına yayılmıştır. Halkın ve STK'ların tepkileri ve çıkışlarının

en önemli sonuçlarından biri ise çevre konusunda uluslararası anlaşmaların devlet tarafından kabulü denebilir.

Halk tepkileri kişisel protestolar (Gökova Termik Santralinin kapanması için açlık grevi gösterisi) veya kahveler gibi kırsal toplantı yerlerinde tepki vermek şeklinde başlamıştır. Son beş sene içinde, tepkiler Bergama Altın Madeni Olayı, Yapılması Planlanan Akkuyu Nükleer Santraline karşı tepki gibi daha örgütlü halk gösterilerine dönüşmüştür. Bazen küçük yerleşimlerdeki tepkiler büyüyerek başkentteki insanların dikkatini çekmek üzere genişleyebilmekte, gösterilerin başarısı ise medyanın olaya verdiği desteğe bağlı olmaktadır. Bazı durumlarda, ulusal ve yerel medyanın desteği veya ulusal medyanın konuya ilgisizliği halkın tepki vermesini engellemektedir.

KUTU 5 - Gökova Termik Santrali

Muğla şehri yakınlarında olan Gökova Termik Santrali'ne karşı tepkiler kurulduğu 1983 yılından beri devam etmektedir. Kül, uranyum ve sülfür içeren düşük kalite kömür yakmakta olan tesis, Ege sahili boyunca çok hassas ve turistik bir bölgede yer almaktadır. Köylüler dahil bölgede yaşayan insanlar, ulusal ve uluslararası STK'lar ve ülkenin dört bir yanından gelen kişiler çevreyi kirlettiği ve insan sağlığına zarar verdiği gerekçesi ile tesise karşı tepki göstermişlerdir. Bu tepkiler, tesisin kurulmasını önleyememesine rağmen, pek çok kereler geçici olarak işleme kapatılmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan eski Cumhurbaşkanı, Başbakanlar, Enerji Bakanları, yüksek seviye bürokratlar pek çok kereler resmi açıklamaları ile tesisin işletilmesinde tam destek vermişler, ve bu konuda halkı ulusal enerji ihtiyacını karşılaması bakımında gerekli olduğu gerekçesi ile ikna etmeye uğraşmışlardır. Bu politik baskılara rağmen, halk tepki vermeye devam etmiş ve işletmeyi durdurmak işini hukuki yollarla çözmeye gitmiştir. Mahkeme 1994 ve 1996 yıllarında tesisi iki kere kapatma kararı almıştır. Ancak, bu kararlardan hiç biri kesin olmamış ve kısa bir süreden daha uzun uygulanamamıştır. Bu kavgalar süresince, çevre savunucusu Saynur Gelendost tarafından yapılan açlık grevi (1995), Yeşil Barış (Greenpeace) tarafından gerçekleştirilen ve enerji alternatiflerini göstermeyi amaçlayan Güneş Enerjisi Turu (1997) tesisin işletilmesine karşı yapılan reaksiyonlardan bir kaçıdır.

Aynı süre zarfında, Çevre Platformu ve Muğla Barosu tesisin kapatılması için dava açmışlardır. Danıştay tesisin kapatılmasına karar vermiştir. Ancak mahkeme kararına rağmen, tesisin bir ünitesi işletmeye devam etmiştir. Devletin tesisin işletilmesini kabul etme yaklaşımı özellikle ulusal ve uluslararası alanda daha fazla tepkilere yol açmıştır. Göstericiler mahkeme kararını göstererek tesisin önünde uzun zincirler oluşturmuşlardır. Tesisin işletilmesi hala devam etmektedir (1999).

Buna ilave olarak, bazı durumlarda yanlış veya net olmayan açıklamalar halkın tepkisine yol açmaktadır. Karadeniz Bölgesinde tarım ürünlerine zarar veren Çernobil Felaketi örneğinde olduğu gibi, felaketin insan sağlığı üzerine olabilecek etkileri açıkça ifade edilmemiştir. Halkın artan ilgisini azaltmak için yetkililer basın ve yayın araçlarının etkilerini her hangi bir risk olmadığına ikna için etkili olarak kullanmışlardır. 1995 yılında, felaketten dört yıl sonra devlet, çay ürünlerinde Dünya Sağlık Örgütü standartlarının izin verdiği sınırların çok üzerinde radyoaktiviteye rastladığını kabul etmiştir. Kesin olarak istatistiksel veri bulunmamasına rağmen, İstanbul Onkoloji Enstitüsü doktorları kanser hastalarının büyük çoğunluğunun Karadeniz Bölgesi'nden geldiğini söylemektedirler.

Tepkiler üç sınıfta toplanabilir. Bunlar, STK'lar tarafından örgütlenen gösteriler, yerel yönetimler tarafından örgütlenen gösteriler ve halkın örgütlü olmayan tepkisel gösterileridir.

Termik Santrale, Karadeniz bölgesindeki Fırtına Deresine, İzmit'te Tehlikeli Atık Yakma tesisine karşı yapılan gösteriler Yeşil Barış (Greenpeace) gibi uluslar arası organizasyonlar veya yerel STK'lar tarafından düzenlenen örgütlü gösterilerdir. Şunun da üzerinde önemle durulmalıdır ki, pek çok durumda göstericiler çevresel bozunmadan gelecekte etkileyecek kişiler olup, tepki verdikleri taraftan hiçbir çıkar beklememektedirler.

VİZYON: Halkın demokratik tepkileri ciddiye alınan, bu tepkilerin, halkın zaten sürecin içine dahil edilerek azaltıldığı, her bireyin çevreyi ve ülkeyi korumak için yasaya başvurma hakkının sağlandığı, yasal kararların süratle uygulandığı, halkın hiçbir gerekçe ile yanılmadığı ve sağlığı ile oynanmadığı, ve halkı yanıltma, yanlış bilgi verme ve çevreyi tahrip suçlarının topluma karşı suçlar kategorisine sokulduğu bir Türkiye.

5.5. ÇEVRESEL VERİLERE ULAŞIM VE ŞEFFAFLIK

Türkiye'de mevcut çevre verileri ve bilgileri Çevre Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıklar ile çeşitli kuruluşlar tarafından toplanmaktadır. Bunlar, Tablo 2'de özetlendiği gibi, Devlet Su İşleri, Elektrik Etüt İdaresi, Orman Genel Müdürlüğü, Ağaçlandırma Genel Müdürlüğü, Köy İşleri Genel Müdürlüğü, Sağlık, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Endüstri, Tarım, Milli Eğitim, Kültür Bakanlıkları ile çeşitli belediyeler, STK'lar, üniversitelerdir. Ancak toplanan önemli bir kısım veri, genellikle proses edilmemiş, doğruluğu kontrol edilmemiş bunun sonucu olarak ulaştırılması mümkün olmayan verilerdir. Bu verilerin yalnız sınırlı bir kısmı devamlı şekilde takip edilen, standart ve güncelleştirilmiş verilerdir.

Çevre verilerini, 1990 yılları başlarından beri Devlet İstatistik Enstitüsü toplamakta ve değerlendirmektedir. En büyük veri bankası olan Devlet İstatistik Enstitüsü elinde bulunan tüm verileri proses etmemekte, bunun neticesinde

ham verilerin sadece bir kısmına erişmek mümkün olmaktadır. DİE 1990'lı yıllarda Çevre İstatistik bölümünü kurmuş ve Türkiye Çevre Göstergelerini 1995 yılında yayınlamıştır. Katı atık istatistikleri, endüstri, maden, enerji gibi sektörlerin çıkış emisyon istatistikleri, DİE tarafından toplanan ve proses edilen çevre bilgilerine örneklerdir. DİE tarafından gerçekleştirilen bir diğer önemli çalışma ise, belediyelerin içme suyu, atıksu ve katı atık hizmetleri ile ilgili olarak altyapı, iş gücü, ve bütçelerinin dağılımlarını gösteren istatistiklerdir.

Yer altı ve yer üstü suları ile ilgili veri toplayan kuruluş Devlet Su İşleridir. Bu işlem, 1979 yılından beri binin üzerinde örnekleme noktasından alınan veriler ile gerçekleştirilmektedir. Veriler, Coğrafi Bilgi Sistemi içerisinde işlenmektedir. İklim verileri ise Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nde mevcuttur.

Flora ve Fauna sistemleri tohum bankaları, bilgi sistemleri dahil olmak üzere biyolojik çeşitlilik konusunda en geniş araştırma ve veri toplama işlemi Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Merkezi'nce gerçekleştirilmektedir.

Karadeniz ile ilgili çevre verileri Karadeniz Çevre Programı çerçevesinde toplanmış ve sınıflandırılmıştır.

Türkiye'nin bilgi sistemindeki en önemli sorun, sadece mevcut verinin eksikliği değil aynı zamanda erişim ve şeffaflıkla ilgili sorunlardır. Çok kısıtlı sayıda veriye İnternet yolu ile erişilebilmektedir. Çevre verilerine erişmek için, sadece Devlet İstatistik Enstitüsünün düzenli bir kütüphanesi mevcuttur. Ancak pek çok verinin tekrar toplanıp ve işlenmesine ihtiyaç vardır. Hatta bazı kuruluşlar verilerini, sadece bürokratik ve gizlilik nedenleri ile değil, bazen de tam olarak işlenmemiş verilerin yanlış kullanımı, yanlış değerlendirmeleri gibi endişeler nedeni ile dışarıda kullanımlarına izin vermemektedirler.

Kirlilik ve biyolojik çeşitlilik haritalarının hazırlanması, başlangıç aşamalarında olup düzenli olarak ülke çapında veriler ile güncelleştirilmelidir. Büyük şehir belediyelerinde Coğrafi Bilgi Sistemleri geniş çapta uygulanmaya başlanmakta ve hizmetlerinde kullanılmak üzere geliştirilmektedir.

Türkiye'de izleme ve değerlendirme süreçleri için çevresel göstergeler tanımlanmamıştır. 1990'lı yıllarda yapılması planlanan Çevresel Durum Raporlarının yazımı henüz başlamış değildir. Türkiye'nin çevresel veri tabanı oluşturma ve verilerin izlenmesi ile ilgili en önemli projesi olan Çevre Gözlemevinin kurulması projesi, LIFE tarafından desteklenmekte ve Akdeniz Çevre Teknik Yardım Programı (METAP)'ın öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu proje, UÇEP'in öncelikleri arasında ilk olan projedir ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilen gereksinimlerden biridir. Bunlardan başka, METAP üçüncü aşama portföyünde, Karadeniz Çevre Programında da benzer projelerin önceliği ve aciliyetinin üzerinde durulmuştur. Proje 1997 yılında başlatılmış, ancak henüz beklenildiği ve planlandığı seviyeye getirilememiştir.

VİZYON: Çevresel Bilgi Sistemleri kurulmuş ve sürekli güncellenen, bilgilerine halkın kolayca ulaşabildiği, halkı karar verme sürecine sokulduğu ve katılımının sağlandığı (hatta zorlandığı), çevre durum raporlarını düzenli olarak yayınlayan ve halkın ulaşımına sunan, çevresel göstergeleri tanımlı, sürekli izlenen ve çevre politika planlarının yapımında etkili olarak kullanılan bir Türkiye.

5.6. ÇEVRE EĞİTİMİ

Türkiye'de çevre eğitimi belli ölçülerde ilk, orta öğretim ve üniversite seviyelerinde mevcuttur.

Türkiye'de Çevre Mühendisliği bölümleri daha 1970'li yıllarda bazı üniversitelerin bünyesinde kurulmuştur. Şu da belirtilmelidir ki, bu seviyedeki çevre eğitimi sadece çevre mühendisliği olarak algılanmaktadır. Mevcut durumda, 30 kadar çevre mühendisliği fakültesinden 20den fazlası tanesi lisans seviyesinde çevre eğitimi vermektedir. Bu üniversitelerden her yıl yaklaşık olarak 1000 çevre mühendisi lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi alarak mezun olmaktadır. Bu sayı, Türkiye'nin çevre mühendisi ihtiyacının çok üzerindedir.

Bu gerçeğe rağmen, çevre mühendisliği fakülteleri çevre hukuku, çevre muhasebesi, çevre politikalarının geliştirilmesi, deniz bilimleri, biyoloji ve ekoloji gibi çevre ile ilgili diğer bölümlerden daha yüksek giriş puanına sahiptir. Gelişmiş ülkelerde, Çevre Bilimleri bölümleri geleneksel eğitim sisteminden daha farklı olup, mühendislik bölümlerinin alt bölümleri şeklinde kurulmuşlardır. Bunun sonucunda Türkiye'deki üniversite seviyesinde çevre eğitimi hemen hemen su ve atıksu mühendisliğine eşdeğer olarak görülmektedir. Hava kirliliği yönetimi, katı atık yönetimi, toprak kirliliği, gürültü, biyolojik çeşitlilik, uluslararası ilişkiler, hukuk ve çevre yönetim sistemleri çevre mühendisliği bölümlerindeki derslerin çok küçük bir oranını teşkil etmektedir.

Ortaöğretim, sistemdeki en zayıf noktadır. Geleneksel bilim dersleri içinde yer alan bazı bilgiler dışında çevre başlığı altında özel bir ders yoktur. Ancak, 1992 yılından beri Çevre, Sağlık ve Trafik Bilgisi adındaki dersler ilk öğretim seviyelerinde okutulmaktadır. Bu seviyedeki çevre derslerinin içeriği tatmin edici olmakla birlikte, şimdilik bu konuda hiçbir eğitim görmemiş olan eski öğretmenlerin eğitimsizliği nedeni ile dersler öğrenciye fayda sağlamamakta ve genellikle boşa zaman kaybedilmektedir.

Çocukların çevre konusunda bilincini geliştirmeye yönelik kitapların basımı 1970'lerden beri yapılmaktadır. Yazar Can Göknül okul öncesi çevre eğitiminin öncülerinden biridir. Türk Çevre Vakfı, Çevre Müsteşarlığı ve Marmara Belediyeler Birliği ile pek çok özel ve kamu kuruluşu bu tip yayınlara katkı koymaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı dahil bazı kuruluşlar çevre eğitimi ve kamu bilincini artırıcı projelere mali destek vererek bu konuya katkı sağlamaktadır. Bu tip projelerde ayrılan paralar, özellikle kamu eğitimi yerine STK'ların temel yatırım ve diğer masraflarına harcandığı için katkılar beklendiği ölçüde başarılı olmamaktadır. Bir başka neden ise, uzman personel eksikliği ve hedef kitlenin etüt edilmesinde yapılan yanlışlıktır. Yine de gönüllü kuruluşların kamu eğitimine katkıları diğer kuruluşlardan daha fazla olmaktadır.

Özellikle TRT 2'deki düzenli çevre programlarının yapıldığı Türkiye Radyo Televizyonu (TRT) dışında diğer medya kuruluşlarının sistematik olarak çevre konusuna yaklaşımları yoktur. Özel televizyonlar (belgesel ve haber ihtisas televizyonları hariç) çevre konularını, turizm ve macera programlarıyla birlikte verme eğilimini göstermişlerdir. İzleyici çekme hesaplarını öne çıkaran görsel medya, ülke çapında ortaya çıkan önemli çevre kazalarını dışında konuya ilgi göstermemektedir. Ülke çapında 50'nin üzerinde televizyon kanalından, çok azı düzenli çevre programları yapmakta ve sınırlı bir kısmı çevreyi öncelikli alanı içerisine almaktadır. Ülke genelinde yalnız iki gazete, çevre haberlerini düzenli olarak vermekte, sınırlı bazı radyo kanalları ise düzenli çevre programları yayınlamaktadırlar.

Çevre ödülleri genellikle belirli ilgi grupları arasında sınırlı kalmıştır ve yaygın değildir. Sebebi ise, kısmen medyanın ilgisizliği olmakla birlikte, ödüllendirmede yöntemlerinin yeterince saygınlık taşımaması ve teknik bakış açılarının değerlendirmelere egemenliğidir .

VİZYON: Üniversitelerindeki Çevre Mühendisliği bölümleri azaltılmış, yeterli sayıda Çevre Bilimleri ve Çevre Yönetimi bölümleri kurulmuş, ilköğretim ve lise düzeyinde en az haftada 2 saat çevre uyum ve sürdürülebilirlik eğitimlerinin verildiği çocuk ve kadınlara yönelik çevre yayınları özendirilen, Çevre Koruma ödüllerinin en az Kalite ödülleri kadar saygınlaşmış ve kurumsallaşmış olan bir Türkiye.

